

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Biblická témata v *Legendě věků* od Victora Huga

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jitka Radimská, Dr.

Autor práce: Bc. Lenka Jelenová

Studijní obor: Francouzský jazyk

Ročník: 3.

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátu.

České Budějovice, 26. července 2013

.....
Lenka Jelenová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala prof. PhDr. Jitce Radimské, Dr. za její obětavost, cenné rady a připomínky, které mi jako vedoucí práce během psaní poskytla. Dále bych ráda poděkovala své rodině a svým přátelům, kteří mě trpělivě podporovali nejen při psaní diplomové práce, ale během celého mého vysokoškolského studia.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá biblickými tématy v básnické skladbě *Legenda věků* Victora Huga. První kapitola pojednává o některých výrazných aspektech sbírky, které se určitým způsobem vztahují k titulnímu tématu (humanismus, charakteristika postav, pojetí času a dějin). Cílem druhé části práce je zasadit sbírku do literárního kontextu doby, autorova života a myšlení. Pozornost je soustředěna především na styčné plochy *Legendy věků* s dobovými literárními směry (romantismus, symbolismus) a na autorova filozoficko-náboženská východiska. Dále je o sbírce pojednáno z hlediska jejího vztahu k mýtu a psychoanalýze, jenž nabízí zajímavé interpretační možnosti. Těžiště práce je soustředěno do třetí kapitoly věnované analýzám vybraných básní *Legendy věků*. Ty jsou roztrženy podle způsobu, jakým Hugo uchopil biblickou tematiku. První typ je zastoupen úvodní básní „La Vision d’où est sorti ce livre“, v níž Hugo využívá biblické tematiky jako referenčního rámce, k němuž odkazuje různými literárními postupy. V druhém typu básní je biblická látka aktualizována přímo. Konečně třetím typem jsou básně, v nichž Hugo propojuje svá vlastní ideová přesvědčení s biblickou tematikou. Cílem práce je objevení těchto nových mýtů, které Hugo buduje na biblických základech.

Abstract

This diploma thesis deals with the role of biblical themes in the collection of poems *The Legend of the Centuries* by Victor Hugo. First chapter pursues selected aspects of the collection (humanistic values, conception of history, character and time aspects). The aim of the second chapter is to put the collection into the literary context of the concerned period (romantism, symbolism) and into the context of the author's philosophical and religious ideas. This part considers the relation among the collection, the myth and the psychoanalysis. Focus of the thesis lies in the third part that analyzes selected poems of the collection. These are classified according to the role of biblical aspects. The first type of Hugo's application of the biblical elements is represented by an opening poem of the collection "La Vision d'où est sorti ce livre", which refers to the biblical stories, characters and themes via different poetic techniques. The second group of poems represents a direct updating of the biblical stories. The last type unifies the author's convictions with the biblical elements and recreates the so-called biblical poems. The aim of the thesis is to research this new type of myths that Victor Hugo creates throughout the biblical themes.

Obsah

Úvod.....	9
1. Vybrané aspekty <i>Legendy věků</i>	11
1. 1. Humanismus.....	11
1. 2. Mytický člověk.....	13
1. 3. Vztah části a celku	16
1. 4. Problematika času a souboj protikladů	18
1. 5. Pokrok a transfigurace.....	23
1. 6. Repetitivnost témat.....	24
2. Victor Hugo a <i>Legenda věků</i>	26
2. 1. Literárně-historický kontext doby.....	26
2. 1. 1. Romantismus	26
2. 1. 2. Symbolismus	27
2. 1. 3. Mýtus v průsečíku směrů.....	28
2. 2. Victor Hugo: inspirační zdroje.....	30
2. 2. 1. Život v exilu	30
2. 2. 2. Filozoficko-náboženská východiska	31
2. 3. Biblická témata.....	33
2. 3. 1. Vztah k bibli	33
2. 3. 2. Bible, mýtus a psychoanalýza	35
2. 4. Geneze, struktura a česká recepcce <i>Legendy věků</i>	37
3. Biblická témata v <i>Legendě věků</i>	39
3. 1. Biblické aluze.....	40
3. 1. 1. La Vision d'où est sorti ce livre	40
3. 1. 2. Závěrečné shrnutí	45
3. 2. Biblická látka	45
3. 2. 1. Příběh nebe a země a V Boží zahradě (Gn 1-2)	46
3. 2. 2. Kain a Ábel (Gn 4)	47
3. 2. 3. Ve lví jámě (Dn 6).....	49
3. 2. 4. Povolání řemeslníků (Ex 31).....	50
3. 2. 5. Pod křídlem pláště (Rt 3).....	51
3. 2. 6. Balaámova oslice (Nu 22,21-34).....	54
3. 2. 7. Závěrečné shrnutí	55

3. 3. Biblická témata.....	56
3. 3. 1. Plein ciel.....	57
3. 3. 2. La Trompette du jugement	59
3. 3. 3. L'Homme	60
3. 3. 4. Závěrečné shrnutí	61
Závěr	63
Résumé.....	66
Seznam použité literatury	69
České překlady básní <i>Legendy věků</i>	72
Anotovaný rejstřík starozákonních postav a motivů.....	73
Seznam použitých biblických zkratk	76

*Stable équation où toute parole est réponse
Où la main joint la main qui cherchait
Et la droite reconnaît la gauche et la gauche
Retrouve la droite perdue.
Haut large profond
Ô Homme monumental.*

Jean Amrouche

Úvod

Člověk, jeho poslání a osud - téma, které se jako nit táhne celou literární tvorbou Victora Huga (1802-1885). Pro tohoto angažovaného intelektuála považovaného za jakési svědomí národa se stal humanismus zcela přirozeným osobním přesvědčením i literární estetikou. V básnické skladbě *Legenda věků* se Hugo rozhodl pojmut téma lidství v celé jeho nezměrné šíři. *Legenda věků* je epopéjí lidského pokolení, kronikou dějin lidství, lidských tužeb, svárů a idejí. Její hlavní devízou je zvláštní schopnost překlenout staletí, tyto věky lidských dějin, a abstrahovat z nich obecně platná a věčná témata. Jaký je úděl lidstva? Kam směřuje? Co je jeho poslání? Jaká je přirozenost člověka? Při hledání odpovědí na tyto otázky se Hugo nemohl vyhnout příběhům stojícím u samotných počátků lidstva, tedy příběhům biblickým.

Tato diplomová práce si klade za cíl objevit a zkoumat tento humanisticko-existencialistický odkaz v rámci Hugovy velkolepé básnické skladby *Legenda věků*. Východiskem studia se stane starozákonní látka obsažená v tomto opusu, její analýza a interpretace. Pozornost bude soustředěna na způsob, jakým Hugo pracuje s tímto referenčním materiálem, jakou funkci mu v rámci uceleného básnického korpusu přisuzuje, kolik prostoru mu zde věnuje a jaké k němu zaujímá stanovisko.

Práce bude rozdělena do tří hlavních kapitol. V první části bude představena zvolená básnická sbírka z hlediska svého potenciálu v oblasti problematik, jichž se dotýká a které jsou zároveň významné pro pochopení role biblických odkazů ve vybrané sbírce. Dále budou představeny různé možnosti uchopení zvoleného tématu, východiska a předpoklady, se kterými do literárněvědného bádání vstupujeme.

V následující části se pokusíme zasadit sbírku do estetického kontextu doby i autora myšlení. Dále se zaměříme na některé podstatné biografické momenty v Hugově životě a také na jeho filozoficko-náboženská východiska, která tvoří ideový základ *Legendy věků*. Stručně bude představena geneze díla, jeho struktura a základní formální charakteristika.

Těžiště práce bude soustředěno do třetí analytické části „Biblická témata v *Legendě věků*“. Nejprve bude představena metoda zvolená pro analýzu a interpretaci básní a také další potenciální přístupy nabízející zajímavý pohled na studovaný materiál. Dále popíšeme, jakým způsobem bude uchopena samotná biblická tematika.

Na základě analýz vybraných básní se pokusíme především na tematické úrovni interpretovat přímé i nepřímé biblické odkazy, motivy, postavy i symboliku.

V závěru práce budou shrnuty hlavní postřehy analýz, které budou následně zasazeny do kontextu ideových pilířů *Legendy věků* nastíněných v první části. Cílem práce je propojit tento obecný myšlenkový rámec se zvolenou konkrétní biblickou tematikou a usouvztažnit ji tak v kontextu celé sbírky. Práce se pokusí dokázat, že biblická témata jsou v Hugově konceptu lidských dějin nepřehlédnutelnou složkou naplněnou mytologickým základem, mytickým potenciálem a zároveň jsou zdrojem obecně lidských příběhů. Rádi bychom tak doložili, že biblický materiál spoluutváří myšlenkovou jednotu Hugovy koncepce člověka, dějin a světa. Zároveň si práce klade za cíl dokázat, že má tento biblický materiál vedle ostatních látek, ze kterých *Legenda věků* čerpá náměty, své privilegované místo, neboť prostupuje celou sbírkou a klene se nad ní jako referenční rámec.

Název sbírky bude v textu uváděn v kanonizovaném překladu běžně užívaném v českém literárním kontextu, do jehož oblasti spadá i tato práce. Pokud jde o práci s primární a sekundární literaturou, citace z vybrané sbírky budou uváděny ve francouzském originále¹ vzhledem k tomu, že neexistuje její ucelený český překlad, a není ambicí ani cílem této práce být jeho zprostředkovatelem. Více se českým překladům *Legendy věků* budeme věnovat v kapitole 2. 4. *Geneze, struktura a česká recepcce* Legendy věků. Každá citace ze sbírky bude uváděna se zkratkou LV a číslem strany v závorce (např. LV, s. 575). Biblické citace a parafráze budou uváděny dle standardního českého úzu ve formě: zkratka starozákonní knihy (např. Genesis – Gn), číslo kapitoly a verše, příp. rozsah veršů (např. Gn 3,20-21)². Seznam biblických zkratek bude uveden na konci práce. Citace z česky psaných zdrojů budou uváděny přímo v textu případně v poznámce pod čarou. Francouzské zdroje budou překládány v textu a citovány v originálním znění v poznámce pod čarou. Na závěr práce budou zařazeny anotované rejstříky.

¹ Podle vydání Hugo, V. *La Légende des siècles*. Paris : Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 1950. V textu citováno „(LV, č. s.)“.

² Viz http://www.evangelnet.cz/napoveda:biblicke_citace.

1. Vybrané aspekty *Legendy věků*

V úvodní kapitole bychom rádi pojednali o obecných aspektech vybrané básnické sbírky a možnostech jejího uchopení. Dříve než se začneme konkrétně věnovat biblické tematice v *Legendě věků*, rádi bychom upozornili na některá obecná specifika a vybraná témata dominující této básnické skladbě. Některá z nich se titulního tématu dotýkají přímo, jiná jen okrajově, všechna však považujeme za natolik důležitá, aby zde byla zmíněna. Podle našeho názoru totiž dokládají opodstatněnost biblických motivů v rámci uceleného básnického korpusu. Cílem tedy bude zasadit biblickou tematiku do kontextu celé sbírky. Jednotlivé aspekty jsou zároveň natolik vzájemně propojené, že je nelze jednoznačně separovat jeden od druhého a v rámci následujících kapitol se tedy budou často prolínat.

*Et sans l'homme pourtant
Les horizons sont morts (LV, s. 425)*

1. 1. Humanismus

Jak již bylo zmíněno v úvodu, odrazovým bodem této práce je konstatování Hugova humanistického přesvědčení. Victor Hugo se k obecně lidským otázkám a problémům vyjadřoval v průběhu celého života nejen skrze literaturu, ale také jako politik a veřejně činná osoba. Ve své době ještě nemohl být nazýván intelektuálem, z dnešního pohledu jím však nepochybně byl. Ztělesňoval celé své století a věřil ve společenskou roli básníka, jak poukazuje Václav Černý.³ Nutno však podotknout, že politická a společenská angažovanost byla vlastní romantickému duchu celé doby. Rozměr „sociálního romantismu“⁴ představoval nedílnou součást literární aktivity romantických autorů.⁵ Hugo se s tímto postojem naplno ztotožnil: „[...] byl přesvědčen, že poesie má funkci sociální a že básník je povolán, aby byl knězem, věštcem a vůdcem lidu.“⁶ Známa je například Hugova nekompromisní obžaloba trestu smrti, kterou přenesl do literární podoby ve svém raném díle *Le Dernier*

³ Hugo, V. *La Légende des siècles*. Tome premier. Préface et notes par Václav Černý ; adaptation slovaque par Jozef Hudec. Praha : Československá grafická unie, 1937, s. 3.

⁴ Kopal, J. *Dějiny francouzské literatury*. Praha : Melantrich, 1949, s. 304.

⁵ „Bylo snadné ukazovat jeho iluze a utopie; ale bylo v něm tolik dobré vůle, tak naléhavá potřeba sociální spravedlnosti, horoucí apel na svědomí člověka, naivní a dojemná důvěra v mravní pokrok, že ne-li jeho teorie, aspoň jeho tendence nabývají po barbarských zkušenostech XX. století nové aktuálnosti.“ Ibid., s. 304.

⁶ Šimek, O. *Dějiny francouzské literatury v obrysech. Díl 4, Literatura 18. a 19. století*. Praha : SNKLU, 1962, s. 425.

jour d'un condamné. V této souvislosti se nám zdá zajímavé srovnání s více než o jedno století starší povídkou vůdčí osobnosti existencialismu a intelektuála par excellence Jeana-Paula Sartra. V povídce „Zed“ podobně jako Hugo tematizuje myšlenky odsouzení těsně před výkonem trestu smrti. S obdobnou naléhavostí odsuzuje nehumánnost takového trestu a podává obraz člověka v mezní situaci, člověka zbaveného veškerého nánosu společenských požadavků a konvencí, člověka obnaženého až na dřevě své existence, zbaveného kontroly nad vlastním tělem a doslova odsouzeného k nesvobodě.

V samotné *Legendě věků* se Hugo této problematice věnuje v básni „L'Échafaud“, kde podává krutý obraz popraviště po výkonu trestu. Sledujeme obraz zkrvavené gilotiny, od níž se odráží svit zářící hvězdy a vytváří tak hrozivý rudý záblesk podobající se žhavému uhlíku. „Est-ce au ciel que ce fer a fait une blessure?“ (LV, s. 452) Personifikovaná čepel jako by sama byla odsouzena k tomu být vrahem z povolání vzbuzujícím v divákovi směs hrůzy a soucitu. Na jiném místě sbírky, v básni „Le Prisonnier“, zaznívá již téměř existencialistický akcent nápadně připomínající známý Sartrův výrok z dramatu *Huis clos* o pekle skrývajícím se v přítomnosti ostatních lidí. Člověku je tak nejkrutějším trestem a největší nesvobodou pohled druhých. „Geôle ou l'on est captif tant qu'on est regardé“ (LV, s. 629) Nejstrašnější kat se však ukrývá v nás samotných, hanba a vlastní svědomí nám budou doživotním trestem. „Mais aucun mur n'égale en épaisseur la honte“ (LV, s. 629) Podobně reaguje Cid na podezíravá slova svého krále v básni „Le Roi défiant“:

„» Le laisser libre est peu sage;
» Ce Cid est mal muselé. »
Roi, c'est moi qui suis ma cage
Et c'est moi qui suis ma clé.“ (LV, s. 92)

Téma viny a svědomí ostatně v *Legendě věků* rezonuje velmi silně počínaje hned třetí básní sbírky „La Conscience“. S ním související motiv oka a problematika pohledu a nazírání nabízí zajímavou možnost psychoanalytického uchopení, jak dokazuje Charles Baudouin ve své publikaci *Psychanalyse de Victor Hugo*. Některé z jeho postřehů budou blíže přiblíženy ve druhé části práce.

I přesto, že jde v případě tvorby Victora Huga a J.-P. Sartra o dva bezpochyby velmi odlišné „humanismy“, které a priori nevytváří kontinuální linii, zdá se nám zajímavé sledovat společné body ve tvorbě autorů romantického humanismu

a humanismu existencialistického. Jedním z takových bodů může být právě obhajoba svobody jako základního předpokladu lidské existence stejně jako samotná snaha či potřeba vyjadřovat se k aktuálnímu společenskému a politickému dění.

V obecném kulturním povědomí tedy žije obraz Victora Huga jakožto angažovaného intelektuála, který na sebe vzal tíhu své doby a stal se tak jakýmsi svědomím národa. „Hugo [...] byl vážný svým životem, rozuměl své době, pojal a dovedl vyjádřiti všechny její myšlenky, city a tužby, nalezl pro to vždy vhodné slovo a vhodný výraz, který sice každý cítil, ale vysloviti nedovedl, a v této svojí snaze zůstal si až do poslední chvíle naprosto důsledným.“⁷ Stal se vůdčí osobností nově se rodící literární estetiky, a přestože byl nucen strávit velkou část života v exilu, vždy se aktivně vyjadřoval k problémům své doby. Jak poznamenává Henri Meschonnic, Hugo je nejen ztělesněním svého století, ale jakéhosi nadčasového a nad-společenského názoru.⁸ Ten v sobě syntetizuje „všecky řeky, říčky a bystřiny názorů a hnutí duševních v své ohromné bytosti“⁹.

S takovými premisami tedy budeme přistupovat ke zkoumání biblických témat v *Legendě věků*, která dle autora předmluvy, romanisty Jacquese Trucheta představuje souhrn celého Hugova básnického a lidského přesvědčení.¹⁰

1. 2. Mytický člověk

Již z názvu sbírky je však patrné, že Hugovi nepůjde o humanismus existenciálního typu, jehož středobodem je konkrétní člověk s konkrétními činy, a o jeho místo na tomto světě. Autorův záměr se zdá být mnohem velkorysejší, což koneckonců v kontextu celé jeho tvorby nijak nepřekvapí. Hned zkraje předmluvy *Legendy věků* zazní typická, hugovskými skromnými ambicemi: „C'est une tentative vers l'idéal. Rien de plus.“ (LV, s. 6) Při četbě *Legendy věků* tedy budeme svědky pokusu o dokonalý obraz lidských dějin.

⁷ Myslbek, K. *Viktor Hugo a jeho Legenda věků*. Písek : Obecní vyšší reál. škola v Písku, s. 4.

⁸ „Ainsi sa mesure est l'immense. Il se confronte avec l'inconnu, l'infini. Il n'est pas un siècle. Il est trans-séculaire. Comme il est trans-social, traversant l'opposition de classe entre bourgeois et „peuple“. Identifié à la France même.“ Meschonnic, H. *Portrait de Victor Hugo en homme siècle*. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_0048-8593_1988_num_18_60_5490, s. 61.

⁹ Myslbek, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 3.

¹⁰ Truchet, J. *Avertissement par Jacques Truchet*. In: *La Légende des...*, op. cit., s. 7.

Jakého člověka chce Hugo načrtnout? „[...] cette grande figure une et multiple, lugubre et rayonnante, fatale et sacrée, l’Homme; voilà de quelle pensée, de quelle ambition, si l’on veut, est sortie la *Légende des Siècles*.“ (LV, s. 3) Ve středu pozornosti tedy bude člověk plný protikladů, člověk, jenž svádí boj nejenom s druhým člověkem, ale především se sebou samým, se svou podstatou. Člověk-druh, člověk v proměnách času a přesto stále tentýž. „Comme dans une mosaïque, chaque pierre a sa couleur et sa forme propre; l’ensemble donne une figure. La figure de ce livre, on l’a dit plus haut, c’est l’homme.“ (LV, s. 4) Člověk, který na sebe bere mnoho podob a přitom je vždy totožný sám se sebou. V básni „Abîme“ promlouvá tento mnohočetný člověk:

„Je m’appelle Bacchus, Noé, Deucalion;
Je m’appelle Shakespeare, Annibal, César, Dante;
[...] Je suis Platon, je vois; je suis Newton, je trouve
[...] Je suis l’antique Adam! j’aime, je sais, je sens“ (LV, s. 740)

Významnou roli v pojetí postav v *Legendě věků* tedy hraje personifikace.¹¹ Člověk, který je v daném historickém okamžiku konkrétním hrdinou dějin a v dalším ztělesňuje lidstvo jako takové. Odtud ono spojení historického a legendárního hlediska („l’aspect historique et l’aspect légendaire“, (LV s. 4). Takovou postavou může být například hlavní hrdina výše zmiňované básně „La Conscience“ Kain. Tato emblematická postava celé *Legendy věků* na sebe postupně vezme podobu ikonického lidského typu – bratrovraha, v obecné rovině hříšníka, jehož mučivě pronásledují výčitky svědomí. S takovými Kainy se v průběhu *Legendy věků* setkáme ještě mnohokrát. Podobně Hugo pracuje i s ostatními typy hrdinů. Mezi dalšími prototypickými hříšníky biblických příběhů v *Legendě věků* zmiňme např. postavy Jidáše, Barabáše či Sodomitů.

Jak již bylo naznačeno, Hugova velkorysost mu nedovoluje ztvárnit téma člověka ve skromných měřítkách. „Hugův duch byl sestrojen tak, že viděl vše v rozměrech obrovských. Vše, co jím prošlo, každý sujet nabyt tvarů neobyčejných. Epické postavy nezdají se ani býti lidmi, jsou to bytosti

¹¹ „Si aucun des personnages de la *Légende des siècles* ne figure une personne, une individualité idiosyncrasique et profonde, tout en revanche est susceptible de personification.“ Millet, C. *Epopée, histoire universelle et psychologie*. Communication au colloque de préparation à l’agrégation de Lettres Modernes sur La Légende des siècles, dir. J.-L. Diaz à Paris VII. SEDES / Romantisme, actes du colloque de Paris VII sur La Légende des siècles, 2001, s. 8.

nadpřirozené, které Hugo opráďá zvláštním mythickým šerem, kde postavy jejich zdají se býti tím větší.“¹² Domníváme se, že K. Myslбек velmi trefně vystihl zvláštní povahu postav *Legendy věků*. Toto „mythické šero“ se zároveň jeví jako signifikantní také pro pochopení významu biblických hrdinů. Postavy zahalené tímto šerem se tak stávají nesnadno uchopitelnými. Podle některých autorů se hrdinové *Legendy věků* blíží symbolistickému pojetí. Takové postavy jsou pak spíše loutkami, neživoucími nositeli určitých hodnot, které jim přisuzuje autor a v nichž se zrcadlí jejich doba. Spíše než lidmi z masa a kostí obdařenými psychologickým rozměrem jsou takové postavy personifikovanými idejemi. Neznamená to však automaticky, že jde o postavy jednoznačně dešifrovatelné, jak si všímá Judith Wulf¹³. „Mythické šero“ tedy jinými slovy vystihuje znakovou povahu postav *Legendy věků*, kdy daná postava odkazuje jednak sama k sobě a jednak k něčemu „za ní“. Tento „člověk-symbol“¹⁴ tak dává tušit skrytý smysl něčeho nevyslovitelného¹⁵.

Claude Millet se problematice psychologie postav věnuje podrobněji a všímá si její zvláštní ambivalentní povahy. Byť je koncipována na základě poměrně omezeného množství víceméně ustálených charakteristik (a Otakar Šimek ji proto nazývá „rudimentální“¹⁶), nepůsobí strnule a do jisté míry jsou tyto postavy schopny se v procesu individualizace psychologicky vyvíjet nebo přinejmenším obměňovat.¹⁷

Jednou z významných překážek, před kterou je tedy čtenář postaven, je rozluštění těchto zdánlivě přímočarých a jednoznačných postav, které jsou koncipovány jako snadno pochopitelné, s nimiž je však čtenářsky obtížné se identifikovat a za kterými Hugo dává tušit hlubší smysl. Podobnou výzvu představují hlavní myšlenky a témata *Legendy věků*. O těch podrobněji pojednáme v pododdílu 1. 6. *Repetitivnost témat*.

¹² Myslбек, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 14.

¹³ Wulf, J. *La Légende des siècles de Victor Hugo*. Neuilly-sur-Seine : Atlande, 2001, s. 98.

¹⁴ „un homme symbole“ Meschonnic, H., *Portrait de...*, op. cit., s. 64.

¹⁵ Více k problematice symbolu a Hugovy snahy o pojmenování jevů za hranicí běžného jazyka viz Wulf, J., *La Légende des...*, op. cit., s. 98-100.

¹⁶ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 425.

¹⁷ „Les paradigmes du despote, du chevalier, de l'exclu, du prophète sont des invariants mis en évidence par la récurrence du petit nombre de leurs attributs, et qui s'offrent à la pensée, au travail de la conceptualisation de l'histoire, comme des corrélations stables [...] Ils sont néanmoins susceptibles d'évoluer au cours de leurs individualisations, par modification d'un ou plusieurs attributs, introduisant des différences entre leurs actualisations successives.“ Millet, C., *Épopée, histoire...*, op. cit., s. 12.

Et vous-êtes la goutte et le monde est la vase (LV, s. 498)

1. 3. Vztah části a celku

Hrdinou *Legendy věků* je tedy člověk zvláštního typu. Jedinec, bez něhož by nebylo lidstva a jenž by zároveň sám neexistoval bez lidstva. Tato oboustranná podmíněnost části a celku se v rámci sbírky projevuje na mnoha dalších rovinách a v podobě nejrůznějších metafor. Ať už jde o list a strom, nit a klubko či kapku a oceán, vždy se tak tematizuje vztah jednotlivce k celku a naopak. Tímto prizmatem je ostatně nazírána i celá *Legenda věků*. Hugo v úvodu poznamenává, že skladba je zároveň samostatným a soudržným celkem („Ce livre, [...] existe solitairement et forme un tout : il existe solidairement et fait partie d'un ensemble.“ (LV, s. 3). Podobně jako je jedinec Hugovy legendární fresky neoddelitelný od lidstva, je také celá básnická sbírka onou ucelenou mozaikou právě díky svým jednotlivým částem. Taková je alespoň Hugova vize. Čtenářský dojem je v průběhu četby bohužel spíše utvrzován v relativní nesoudržnosti a fragmentárnosti skladby, což je ale vzhledem k šíři zpracovávaného tématu pochopitelné. K. Myslбек je toho názoru, že Hugo v této nadlidské zkoušce obstál, byť je jeho dílo „úryvkovité a jednostranné“¹⁸.

Vraťme se ale k titulní problematice. „Ce livre, c'est le reste effrayant de Babel...“ (LV, s. 14) pokračuje Hugo v úvodní básni „La Vision d'où est sorti ce livre“. Zde již část celku nabývá negativních konotací - jde o strašlivý zbytek Babylonské věže. Kniha tedy odkazuje k něčemu monumentálnímu a zároveň nicotnému a pomíjivému. Podobnou metaforu lze spatřit ve čtyřverší, které uvozuje předmluvu k *Legendě věků*:

„Livre, qu'un vent t'emporte
En France, où je suis né!
L'arbre déraciné
Donne sa feuille morte.“ (LV, s. 1)

Jeden z emblematických znaků romantického životního pocitu – vykořeněnost (v Hugově případě nejen vydeděnost vnitřní psychická, ale také exilová), zde nabývá zcela konkrétní podoby v obraze stromu vytrženého z kořenů a posílajícího jeden ze svých uschlých listů jako věnování rodné Francii. Podobně jako v případě Babylonské věže jde o zobrazení toho, co zbylo z monumentálního celku. Strom – část Francie je

¹⁸ Myslбек, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 10.

vytržen z rodné země a jedině, co mu zbývá, je jeho uschlé listí – další část, která je již pouze neplnohodnotným zbytkem. Neplnohodnotným ve vztahu ke stromu, avšak ve vztahu k Francii možná posledním spojujícím elementem. Části celku jsou tedy zobrazovány jako něco, co někam patří a zároveň je vytrženo ze svých kořenů. Vždy je však zachována vzájemná provázanost jednotliviny a celku. Pregnantně je tento panteistický vztah vyjádřen v jedné z úvodních básní *Legendy věků* „Le Sacre de la femme“: „L'Être resplendissait, Un dans Tout, Tout dans Un“ (LV, s. 20) Na jiném místě básně evokuje Hugo tuto soudržnost také zvukově využitím hlásky l a nosových souhlásek:

„Le même séraphique et saint frémissement
Unissait l'algue à l'onde et l'être à l'élément“ (LV, s. 22)

Část je neodmyslitelnou podmínkou celku:

„L'amour est une mer dont
La femme est la rive“ (LV, s. 499)

Souhrnem jednotlivin vznikají ohromné, běžným slovem nepopsatelné a neuchopitelné celky jako oceán, vesmír, příroda a konečně také samotný člověk.

„L'océan goutte à goutte en sa clepsydre pleure;
Tout Sahara, tombant grain à grain, marque l'heure
Dans son effrayant sablier.“ (LV, s. 568)

„Vivre, pleurer, souffrir, c'est devenir oiseau,
Et toutes les douleurs sont les plumes de l'aile“ (LV, s. 684)

Tento výrazný rys *Legendy věků* lze sledovat i na morfosyntaktické úrovni, konkrétně ve využití determinantů (především určitých a neurčitých členů). Pokud se budeme držet titulní tematiky, často jsou členy uvozena biblická vlastní jména a emblematické starozákonní motivy jako ráj, potopa či archa. Běžná jsou tedy syntagmata typu „un Caïn“, „une autre Ève“, „l'Adam“, „une Babel“, „les arches“, „les bibles“, „un paradis“, „les édens“ aj., kde se konkrétní jedinečné stává součástí širší skupiny sestávající z jedinců téhož typu. Hugo využívá i dalších syntaktických prostředků k vyjádření tohoto vztahu (přirovnání, paralelismy). Na tomto místě bylo účelem naznačit, jakým způsobem se také v rovině biblické tematiky realizuje vztah mezi částí a celkem.

Problematika vztahu mezi částí a celkem poukazuje k obecnějšímu Hugovu přesvědčení souvisejícímu s filozofickým rozlišením mezi subjektem a objektem, na

kteře upozorňuje Ludmila Charles-Wurtzová. Hugovo myšlení se v některých aspektech stýká s panteistickým světonázorem, který stírá hranici mezi jednotlivými jsoucnými a Bohem. Vše tedy tvoří jeden celek podléhající jedinému principu. Charles-Wurtzová odkazuje k úvodní básni „La Vision d’où est sorti ce livre“ a hovoří o „organickém spojení mezi subjektem a objektem“¹⁹. V trojverší citovaném Charles-Wurtzovou i Millem splývá vize hroutícího se světa s básnickovým nitrem, univerzum se takto prolne s jedincovým mikrokosmem.

„Et sur la vision lugubre, et sur moi-même
Que j’y voyais ainsi qu’au fond d’un miroir blême,
La vie immense ouvrait ses difformes rameaux“ (LV, s. 10)

Problematika části a celku je úzce spjatá také s vírou v převtělování a stěhování duší, o níž bude podrobněji pojednáno v kapitolách 1. 5. *Pokrok a transfigurace* a dále v druhé části práce v kapitole 2. 2. *Filozoficko-náboženská východiska*.

Hérodote fait l’histoire, Homère fait la légende (LV, s. 5)

1. 4. Problematika času a souboj protikladů

Jak jsme již naznačili v předchozích kapitolách, pro celou sbírku je příznačná jakási vnitřní tenze mezi konkrétním a abstraktním, mezi jedinečným a obecným, mezi jednotlivostí a celkem. Toto napětí lze sledovat také v časové rovině. Kategorie času je v *Legendě věků* poměrně těžko definovatelná a komplikace s jejím uchopením nastávají již u samotného názvu. Legenda jako žánr odkazuje k časům minulým, věky („des siècles“) označují rozsáhlý časový úsek. Hugo opravdu vykresluje sbírku jako „historickou fresku“²⁰ a postupně zpracovává tematiku jednotlivých staletí počínaje předhistorickou dobou biblických příběhů, onou „pradávnou minulostí“²¹, a dvacátým stoletím konče. „Cílem *Legendy věků* je vykreslit budoucnost lidstva.“, píše

¹⁹ „lien organique entre le sujet et l’objet“ Charles-Wurtz, L. Colloque sur "L’œil de Hugo" organisé par le Groupe Hugo (Université Paris 7) et le Musée d’Orsay sous la direction de P. Georget, D. Gleizes, S. Guégan, S. Le Men, G. Rosa et N. Savy en septembre 2002, paru aux Editions Des Cendres, 2004, s. 271; Stejným způsobem uvažuje také C. Millet: „Le miroir n’est pas ici métaphore d’objectivité, mais instrument optique d’une projection du moi dans l’horreur historique, piège d’une dilution cauchemardesque, qui inscrit le sujet de l’écriture historique dans son objet. Le prophète ne surplombe pas sa vision, mais s’y confond.“ Millet, C. *La vérité du légendaire - la Vision d’où est sorti ce livre*. Compte rendu de la communication au Groupe Hugo du 20 octobre 1990, s. 4.

²⁰ „fresque historique“ Truchet, J., *Avertissement par...*, op. cit., s. 11.

²¹ „passé immémorial“ Černý, V., *La Légende...*, op. cit., s. 4.

J. Truchet.²² Hugo zobrazuje tuto budoucnost na pozadí minulých událostí. Z jakého důvodu upřednostňuje budoucnost? P. Laforgue v souvislosti s Hugovým pojetím dějin hovoří o napětí mezi regresivním a progresivním, mezi časovým začleněním a přesahem.²³ Domníváme se, že tento aspekt pojetí času souvisí s Hugovou schopností, které si všímá veskrze většina autorů, totiž schopnosti mýty nejen transponovat, ale především je vytvářet²⁴. Měl „spontánní schopnost personifikovat myšlenky a věci. Proto se mu vše, co vstoupilo do zorného pole jeho básnického intelektu, přetvářelo v mythus.“²⁵ Snahou je tedy dosáhnout jakéhosi nad-časového bodu historie. Jakmile bude překlenuta propast minulého, bude dosaženo onoho panenského věku:

„L'avenir, c'est l'hymen des hommes sur la terre
Et des étoiles dans les cieux.“ (LV, s. 576)

Začněme ale časem „nejbližším“ – přítomností. Jaké místo v takto rozvržených dějinách zaujímá? Laforgue se domnívá, že jde především o „přechodné období nad propastí dějin“²⁶. Jak již bylo řečeno, sbírka zahrnuje také oddíl *Vingtième siècle* situovaný do dvacátého století. Předchozí století, čas Hugovy současnosti, tedy v takové perspektivě musí být nutně nahlížen jako období minulé. Dochází tak ke zvláštnímu převrácení perspektiv.

Na minulost je oproti tomu nazíráno jako na něco, co přesahuje do horizontu přítomného a co dokonce mění jeho vnímání. Minulost zkrátka nelze odříznout od současnosti. „Mýtus, jenž se pohybuje v čase s námi. Archaické je součástí naší přítomnosti stejně, jako to, co považujeme za moderní.“²⁷ Minulost doslova „pobývá“ v přítomnosti, jak parafrázuje P. Laforgue klíčový termín fenomenologa Martina Heideggera, neboť čas byl překonán.²⁸

²² „[...] *Légende des siècles* a pour objet propre de peindre le devenir de l'humanité.“ Truchet, J., *Avertissement par...*, op. cit., s. 9.

²³ „[...] il entreprend un travail régressif-progressif d'intégration-dépassement de l'historique, pour atteindre l'Histoire.“ Laforgue, P. *La Légende d'un enfant du siècle*. Romantisme [online]. 1988, 60, [cit. 2013-06-17], s. 85.

²⁴ Viz Lagard, A. - Michard, L. *Francouzská literatura 19. století*. Praha : Garamond, 2008, s. 185.

²⁵ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 318.

²⁶ „[...] le temps présent serait avant tout une période de transition, installé dans un creux de l'histoire.“ Laforgue, P. *La Légende...*, op. cit., s. 83.

²⁷ „Mythe qui se déplace avec nous. L'« archaïsme » nous est aussi contemporain que ce que nous prenons pour notre modernité.“ Meschonnic, H., *Portrait de...*, op. cit., s. 63.

²⁸ „[...] la seule présence d'une ruine gigantesque qui dit l'être-là de l'histoire. [...] dans ce monde les choses ont déjà eu lieu et qu'il n'y a rien à attendre, car le temps est définitivement suspendu, cette

Přesto se nelze netázat po povaze dějin jako takových. I v pojetí historie se u Huga projevuje výše analyzovaný vztah mezi celkem a částí. Východiska lze najít v německé idealistické filozofii, jejímiž hlavními představiteli byli Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel a Johann Gottfried Herder. Ti všichni měli zásadní vliv nejen na Victora Huga, ale na celou francouzskou romantickou školu. Především vliv Hegelova dialektického pojetí dějin je v *Legendě věků* velmi patrný. Historie se odehrává v neustálém střetu protikladů, na základě něhož se posouvá kupředu. Z takové perspektivy se nám nabízí obraz dějin jako nesouladného, zmateného a roztráštěného sledu událostí, kde lze jen stěží rozlišit příčinu od následku.²⁹ Opět lze využít analogie s Babylonskou věží. P. Laforgue doslova hovoří o „babylonizaci dějin“³⁰. K fragmentární povaze se tedy zároveň přidává i disharmonie a vyprázdňení smyslu jednotlivých historických úseků. Dějinný celek je podobně jako ten lidský značně nesourodý a nekonzistentní.

V souvislosti s biblickými tématy je dle našeho soudu relevantní otázka lineárnosti a cykličnosti času v *Legendě věků*. Čas mýtu (tedy čas biblického věku) totiž bývá tradičně charakterizován jako cyklický. Neposouvá se vpřed, z hlediska své dokonavosti, či, jak je v tradici francouzské lingvistiky označováno „télicité“, je atemporální. Podobně charakterizuje dějiny u Huga P. Laforgue.³¹ Lze však v případě takto roztráštěných dějin hovořit o cykličnosti? Takové chápání by se ostatně neslučovalo s Hugovou humanistickou vírou v pokrok. O lineárnosti v pravém slova smyslu hovořit také nelze, opět z důvodu neustálého přerušování kontinuity.

Jedním z vysvětlení tohoto rozporu může být napětí, které vzniká mezi zpracovávanou látkou, tématy a samotným básnickým jazykem. Zatímco látka *Legendy věků* odpovídá víceméně kontinuálnímu historickému vývoji, tematická rovina se zdá být zacyklená v kruhu. Stejně tak samotný jazyk chápe Henri Meschonnic v rozporu s dějinami. „Dějiny a jazyk u Huga nemluví stejnou řečí. Zatímco řeč dějin je

„obscuré vallée“ étant celle de Josaphat ou de la tiendra le jugement dernier, à moins qu’il ne s’y soit déjà tenu.“ Laforgue, P., *La Légende...*, op. cit., s. 4.

²⁹ Viz také Ibid., s. 5.

³⁰ „la babélisation de l’histoire“ Idem.

³¹ Ibid., s. 8.

diskontinuální, progresivní, řeč jazyka je kontinuální a cyklická.³² Jiné vysvětlení nabízí Josef Kopal, který upozorňuje na nesoulad v samotném Hugově světonázoru a popisuje jej takto: „[...] vnitřní rozpor, kotvící v samé dřeni jeho myšlenkové struktury: na jedné straně tragické vidění světa, prozářené paprskem naděje v Boha a blízké pojetí křesťanskému, na druhé straně evoluční optimismus, důvěra v samočinný pokrok, jehož hybnou pákou je věda. Tomuto rozporu [...] odpovídá také dvojí závěr.“³³ Tyto dva názory se v rovině chápání času a časovosti zásadně rozcházejí. Vyústěním prvního z nich je obraz posledního soudu v básni „La Trompette du Jugement“, druhý z nich shledává naději ve vynálezu vzducholodi, která se stane symbolem světla, míru a pokroku v básni „Plein ciel“. Claude Millet hovoří v této souvislosti o „dvojím procesu transfigurace“³⁴, kdy rozlišuje v rámci *Legendy věků* dva druhy přeměny lidstva: první je imanentní historii, děje se v čase a začíná básní „Le sacre de la femme“. Své vyústění nachází právě v básni „Plein ciel“. Druhý typ transfigurace se děje mimo historický čas, za její počátek lze považovat báseň „La Conscience“ a za vyústění oddíl *Hors des temps*.³⁵ Je příznačné, že ohraničením těchto dvou (nad)historických linií jsou právě básně s biblickou tematikou.

Rádi bychom se ještě vrátili k problematice dějin jako výslednice střetu protikladů. Konflikt rozporů je totiž jedním z hlavních témat sbírky. Hugo vykresluje svět jako jednotu těchto protichůdných sil, kde jedna podmiňuje a zároveň vytlačuje druhou. Dvě strany mince jsou pozemským zákonem, podmínkou stvoření a fungování tohoto světa.

„Être deux, c'est la loi“ (LV, s. 530)

„Tu seras à mon ombre et moi dans ta lumière
[...] Car la création n'est qu'un vaste baiser
[...] Les deux lumières sont au fond la même flamme.“ (LV, s. 531)

„Les globes s'aimeront comme l'homme et la femme“ (LV, s. 575)

Tato binární opozice tedy může fungovat v harmonii. Zároveň je však příčinou střetů, válek a destrukce. „[...] dějiny jsou mu obrazem odvěkého zápasu ctnostného

³² „Mais l'histoire et le langage ne tiennent pas le même discours l'un sur l'autre, chez Hugo. Le discours de l'histoire est discontinu, et progressiste. Le discours du langage est continu, et cyclique.“ Meschonnic, H. *Portrait de...*, op. cit., s. 62.

³³ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 317.

³⁴ „double processus de transfiguration“ Millet, C., *Épopée, histoire...*, op. cit., s. 14.

³⁵ Idem.

lidu s jeho zločinnými vládci, dějiny kosmu obrazem zápasu dobra se zlem.³⁶
V gnómičtém závěru básně „L'Épopée du ver“ popisuje tento odvěký zápas takto:

„L'univers magnifique et lugubre a deux cimes.
O vivants, à ses deux extrémités sublimes,
Qui sont aurore et nuit.
La création triste, aux entrailles profondes,
Porte deux Tout-Puissants, le Dieu qui fait les mondes,
Le ver qui les détruit.“ (LV, s. 209)

V básni „Tout le passé et tout l'avenir“ přirovnává Hugo dvě základní pozemské síly – tvořivou a ničivou – k životně důležitému orgánu vesmíru:

„L'univers, où ce Dieu met la mort et la vie
Respire par ces deux poumons“ (LV, s. 567)

Stejným způsobem je vnitřně rozpolcen i sám člověk:

„Deux êtres sont en nous:
l'un ailé, l'autre immonde“ (LV, s. 572)

„Hélas! tous les Césars et tous les Charlemagnes
Ont deux versants ainsi que les hautes montagnes;
D'un côté le soleil, et de l'autre la nuit.“ (LV, s. 593)

V této souvislosti bychom rádi zmínili zajímavý způsob, jakým se ve svém příspěvku *Pensée, images et imagination de Babel* Charles-Wurtzová věnuje poetice budov v Hugově tvorbě a která úzce souvisí s pojetím dějin tak, jak bylo popsáno výše. Ve své tematické analýze dokazuje, že oproti tradičnímu pojetí obraznosti architektonických objektů, kde jsou tyto chápány jako záruka stability, pevnosti a soudržnosti, jsou v Hugově podání katedrály, věže a pevnosti spíše obrazem procesu hroutících se jistot. Ať už jde o katedrálu Notre-Dame, barikády na pozadí francouzské revoluce, či Babylonskou věž, vždy se jedná spíše o trosky než o stavby schopné odolávat. Právě na příkladu Babylonské věže Charles-Wurtzová demonstruje Hugovo pojetí dějin jako střídajících se demolic a rekonstrukcí, pokud se budeme držet tematického slovníku. Podobně jako v pojetí dějin, každá další „nadstavba“ věže zavádí disharmonii mezi původní trosky, přičemž se sama nakonec stane troskou. V tomto nekonečném koloběhu však vedle destrukce dochází také k jejímu protipólu. Metafora Babylonské věže tak usouvztažňuje pojetí dějin a času odehrávající se v souboji

³⁶ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 426.

protikladů a „odkazuje tak ke koncepci pokroku jako postupnému hroucení, k procesu destrukce inherentnímu procesu tvoření.“³⁷

1. 5. Pokrok a transfigurace

Jakkoliv se lidstvo zmítá mezi dvěma protikladnými silami, tvořením a destrukcí, světlem a temnotou, dnem a nocí, pravdou a lží, vzniká právě tímto dialektickým střetem pohyb. „Jednotlivá století představují proměny podob lidstva.“ (Chaque siècle est un changement de physionomie de l'humanité.“ LV, s. 4) Slovo pohyb lze v tomto případě nahradit jiným klíčovým termínem - pokrok, který je nedílnou součástí Hugova humanistického přesvědčení. Hugo vkládá veškerou svou důvěru a naději do lidských schopností. Chce tedy zachytit určitý vývoj tohoto „velkého kolektivního jedince“ („un grand individu collectif“, LV, s. 4). Vývoj, který je (alespoň dle Huga) hnán pokrokem ke spáse. V rámci něj však neustále dochází k týmž omylům a pochybením lidstva. Minulost je doslova požírána vidinou budoucích věků:

„Le beau Progrès vermeil, l'œil, sur l'azur fixé,
Marche, et tout en marchant dévore le passé.“ (LV, s. 740)

„Il porte l'homme à l'homme et l'esprit à l'esprit.
Il civilise, ô gloire! Il ruine, il flétrit
Tout l'affreux passé qui s'effare;
Il abolit la loi de fer, la loi de sang,
Les glaives, les carcans, l'esclavage, en passant
Dans les cieux comme une fanfare.“ (LV, s. 729)

„Les hommes en travail sont grands des pas qu'ils font;
Leur destination, c'est d'aller, portant l'arche;
Ce n'est pas de toucher le but, c'est d'être en marche;
Et cette marche, avec l'infini pour flambeau,
Sera continuée au delà du tombeau.
C'est le progrès.“ (LV, s. 551)

Základní charakteristikou pokroku je tedy neustálý pohyb. Jde o pokrok, který se uskutečňuje v člověku krácejícím napříč historickými epochami a v pohybu epoch samotných. Odehrává se v souboji dobra a zla, ve vzájemném střetu jedinců, zájmů a názorů, ale také v jejich přerodu. Ten představuje další podstatný moment univerza

³⁷ „La métaphore de la tour de Babel, fondatrice chez Hugo, renvoie à une conception du progrès comme écroulements successifs, à l'intuition d'un processus de destruction inhérent à la création.“ Charles-Wurtz, L. Colloque sur "L'œil de Hugo" organisé par le Groupe Hugo (Université Paris 7) et le Musée d'Orsay sous la direction de P. Georgel, D. Gleizes, S. Guégan, S. Le Men, G. Rosa et N. Savy en septembre 2002, paru aux Editions Des Cendres, 2004, [cit. 2013-07-22], s. 264.

Legendy věků. Ať už jde o víru v převtělování a stěhování duší vycházející z východních náboženství, nebo o transfiguraci v biblickém slova smyslu, proces přeměny živých tvorů i neživých předmětů hraje na cestě ke světlu neodmyslitelnou roli. Tento přerod probíhá napříč celým univerzem, od nejmenších tvorů až po mytologické či v tomto případě spíše mytické postavy. Postihne nejen materii, ale také abstraktní neuchopitelné kategorie. Přeměna odpovídá duchu pokroku, tzn. spěje ke svobodě, mládí, nevinnosti, kráse a ctnosti.

„Change la larve affreuse en vive libellule,
Transfigure, affranchit, construit“ (LV, s. 573)

„On verra [...] Le sang, le cri, la haine, et l'ordure et la vase
Se changer en amour et devenir extase“ (LV, s. 575)

„Un jour, bientôt, demain, tout changera de forme,
Et dans l'immensité, comme une fleur énorme,
L'univers s'épanouira!“ (LV, s. 573)

Také člověk se rodí znovu a znovu a stává se člověkem v mnoha podobách a variacích, jak již bylo pojednáno v kapitole *1. 2. Mytický člověk*. Rodí se vždy nový a přesto stále stejný.

„Tout revient, tout renaît; ce que la mort courbait
Refleurit dans la vie, et le bois du gibet
Jette, effrayé, des branches vertes“ (LV, s. 729)

„On voit l'agneau sortir du dragon fabuleux
La vierge de l'opprobre, et Marie aux yeux bleus
De la Vénus prostituée;
Le blasphème devient le psaume ardent et pur,
L'hymne prend, pour s'en faire autant d'ailes d'azur,
Tous les haillons de la huée.“ (LV, s. 731)

1. 6. Repetitivnost témat

I přesto, že celá *Legenda věků* čítá přes 700 stran, jednotlivá témata se v průběhu sbírky často opakují, Hugo se k nim vrací ve více či méně obměněné podobě. Je to jeden ze zajímavých paradoxů *Legendy věků*: na jednu stranu dodává sbírce tato omezenost v množství témat jednotu a jakousi ucelenost, na druhé straně působí zároveň fragmentárně tím, jak v podstatě nevytváří lineární gradaci a čtenářské očekávání nějakého konečného naplnění. Čtenář tak má často pocit, jakoby sbírka neustále začínala znovu od začátku a on se tak do jejího čtení pouštěl opakovaně dokola. Již po několika desítkách stran je mu pak jasné, jaký závěr bude možno

z Hugovy epeje vyvodit. „Hugův názor životní jest velmi jednoduchý a prostý, odmyslíme-li si celou výstroj básnickou“.³⁸ Tento dojem je v průběhu četby neustále posilován právě zmíněnou repetitivností témat. K. Myslbek zasazuje tuto skutečnost do kontextu Hugova opulentního básnického jazyka „nasyčeného stylem“³⁹, jak píše R. Barthes, a jednoduchosti vyjadřovaných myšlenek:

„Ta okolnost [*malý počet myšlenek, pozn. aut.*] tkví již v povaze Hugově samé. On dovedl totiž myšlenku známou a jednoduchou zahaliti v neobyčejnou nádheru básnického slova, dovedl totéž opakovati v nesčíslných variacích a pokaždé novým a novým a vždy překvapujícím způsobem. Dovedl to, co každý cítil, vysloviti tak, že se zdálo, jakoby on byl ten první, který tu neb onu myšlenku vyslovil.“⁴⁰

Josef Kopal dodává: „Ochota, s níž se podvoloval „popudu slov“ – a rýmů - sváděla ho k pleonasmům a verbalismu.“⁴¹ Jakoby se tedy neustálým vracením se k týmž myšlenkám v obměněných variacích demonstrovala jejich váha a důležitost: „Hugo myslil svým hlubokým citem a obrovskou fantasií. Zanítil se, rozohnil se pro nějakou myšlenku, celá jeho bytost byla jí takřka zaplavena, na vyslovení její nestačil jeden obrat, jedna báseň; odtud to časté vyjadřování jedné věci stále jiným a jiným způsobem a odtud i opakování téhož předmětu v několika různých básních.“⁴² Na relativní nekomplikovanost Hugových myšlenek poukazuje také J. Truchet, jenž básníka označuje za „muže prostých myšlenek a bohatých závěrů“⁴³ Zde lze opět konstatovat projev Hugovy heroické snahy o dokonalé a absolutní zobrazení univerzální skutečnosti, syntézy, ve které by byla ve zhuštěné podobě obsažena ona přesvědčení, nenávisti a naděje, o kterých v předmluvě píše J. Truchet. Zároveň je podle našeho názoru repetitivní charakter tematické výstavby *Legendy věků* projevem tíhnutí k cykličnosti mýtu.

³⁸ Myslbek, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 15.

³⁹ Barthes, R. *Nulový stupeň rukopisu*. Praha : Československý spisovatel, 1967, s. 15.

⁴⁰ Myslbek, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 11.

⁴¹ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 318.

⁴² Myslbek, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 17.

⁴³ „Victor Hugo est l'homme des idées simples et des vastes synthèses.“ Truchet, J., *Avertissement par...*, op. cit., s. 8; viz také Raser, T. *Victor Hugo et l'oubli de l'histoire*. Romantisme [online]. 1988, 60, [cit. 2013-06-17], s. 92.

2. Victor Hugo a *Legenda věků*

V této části bychom rádi stručně situovali sbírku jednak do širšího literárně-historického a společenského kontextu, jednak do rámce Hugova myšlení. Tímto bychom chtěli nalézt konkrétní filozoficko-náboženskou oporu pro výše analyzované motivy *Legendy věků* a zakotvit je tak i mimo kontext sbírky. Budou tedy zmíněny výrazné filozofické a náboženské vlivy včetně Hugova vztahu k Bibli, v jejichž kontextu nachází své místo titulní tematika. Ta bude stručně představena z hlediska svého vztahu k mýtu. V závěru druhé části stručně pojednáme o genezi a formální struktuře *Legendy věků*.

2. 1. Literárně-historický kontext doby

2. 1. 1. *Romantismus*

Pokud bychom se drželi striktního a (jak už to tak u literární periodizace tohoto typu bývá) do jisté míry umělého časového vymezení romantismu, museli bychom konstatovat, že již první vydání *Legendy věků* (1859) stojí mimo vrcholné období tohoto literárního proudu. Romantismus jako programový směr zažívá ve francouzské literatuře svůj rozmach kolem roku 1830. Éra tohoto „vítězného romantismu“⁴⁴ trvá zhruba do druhé poloviny 50. let 19. století, kdy už se ke slovu dostávají spíše směry jako realismus a později naturalismus a symbolismus. S vrcholným romantismem má však *Legenda věků* mnoho společného. Je to vedle fascinace přírodou a historií, jež se však projevovala již v jeho počáteční fázi, především již ona mnohokrát zmiňovaná monumentálnost a angažovanost. Dle horlivého anti-romantika Pierra Lasserra⁴⁵ jsou to právě tyto atributy, které odlišují první a druhou fázi romantismu. Z „citového zmatku“⁴⁶ skupiny individualit se stává angažovaný boj ve jménu vyšších ideí⁴⁷. Hugův monumentalismus je tedy poměrně konzistentní s estetikou romantické školy té doby.

⁴⁴ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 300.

⁴⁵ P. Lasserre (1867-1930) byl fr. lit. teoretik a kritik, novinář, esejista, stoupenec monarchismu a nacionalismu. Byl zastáncem neo-klasicistní poetiky a romantickou školu odmítal jako dědictví myšlenek Revoluce. Velký vliv mj. na nacionalistické hnutí Action française měla jeho dizertační práce z r. 1907, z jejíhož vydání z r. 1919 zde také citujeme.

⁴⁶ „désordre sentimental“ Lasserre, P. *Le Romantisme Français : essai sur la révolution dans les sentiments et dans les idées au XIXe siècle*. Paris : Garnier frères, 1919, s. 188.

⁴⁷ „Mais il eût fallu en sortir, s'arracher à la tyrannie, à la petitesse, à la langueur et aux impuissances du Moi. On voulut élever ses conceptions et ses sentiments aux proportions et au contenu de l'Humanité, de la Société; de la Civilisation, de l'Histoire, de la Nature.“ Lasserre, P., *Le Romantisme...*, op. cit., s. 190.

Mezi dalšími výraznými tendencemi romantismu, resp. doby romantismu, relevantními pro *Legendu věků*, bychom dále rádi zmínili rozmach nacionalismu pramenící z osvobozeneckých snah společných většině evropských států první poloviny 19. století. Tato tendence se projevuje také ve Francii v rozvoji tzv. národních literatur a vytvářením národních mytologií a legend (Charles Nodier, Prosper Mérimée). Zároveň dochází ke styku s cizími literaturami a jejich vzájemnému prolínání. V tomto kontextu vzniká u romantiků ambice napsat epeje lidstva. Ta však bude v plné míře realizována až o čtvrt století později v podobě *Legendy věků*, „[...] v níž Hugo dostoupil vrcholů nejen své, ale francouzské epiky vůbec, uskutečniv plán, který tanul na mysli již Lamartinovi, Quinetovi v eposu *Ahasvérus* i j.: napsat cyklické dílo, které by bylo pro dějiny lidstva tím, čím byla Dantova „Božská komedie“ pro středověk.“⁴⁸ Projekt *Legendy věků* je tedy do jisté míry možno chápat jako uskutečnění romantického snu po absolutním díle, podobně jako o něj usiloval Richard Wagner ve své koncepci Gesamtkunstwerk.

2. 1. 2. Symbolismus

V úvodu bylo naznačeno, že období vzniku *Legendy věků* a především její další vydání (1877, 1883) situují sbírku vedle doznívající dominance romantismu také do kontextu dalších prosazujících se estetik a směrů. Mezi těmi, které jsou pro naše téma relevantní, zmiňme především symbolismus, s nímž má *Legenda věků* společné tíhnutí k abstrakci, mýtu, schematičnosti postav a konečně také primátu slova a jeho zvukovým kvalitám. Není tedy náhodou, že mezi zanícené obdivovatele Hugovy poezie patřil také Charles Baudelaire, který básníkovi věnoval jednu kapitolu ve svých úvahách *Réflexions sur quelques-uns de mes contemporains* (1861). Na Hugově poezii oceňoval především schopnost vyjádřit tajemství přírody a života a to nejen zhmotněním viditelných věcí, ale především dešifrováním jevů skrytých. Jedním z výrazných rysů symbolistické poezie je evokace smyslových počitků a jejich vzájemné prolínání, synestézie a korespondence. A právě pronikavost smyslů obdivuje Baudelaire na Hugovi nejvíce, když je stejně jako příroda schopen působit svou poezií zároveň na různých smyslových úrovních.⁴⁹ Baudelaire přirovnává Huga prostřednictvím biblické

⁴⁸ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 316.

⁴⁹ „La musique des vers de Victor Hugo s'adapte aux profondes harmonies de la nature; sculpteur, il découpe dans ses strophes la forme inoubliable des choses; peintre, il les illumine de leur couleur propre:

metafory k Ezechiele, kterému dal Bůh sníst svitek svého Slova, aby tak prorok lépe vstřebal myšlenky boží a mohl je dál šířit lidu. Podobně také Hugo hovoří jazykem schopným „vyjádřit strhující temnotu či záhadnou fyziognomii tajemna.“⁵⁰ Slovo tedy u Huga nabývá na autonomní síle a zmocňuje se tajemství smyslu.

„Slovo mu ostatně bylo víc než zvukem: prostředkem personifikace, symbolem. [...] Znamená to, že slovo, jež estetika klasiků podřizovala smyslu, nabývá svrchovanosti, onoho dominujícího postavení, které úměrně k své schopnosti koloritu, hudebnosti a sugesce zaujme potom ve vývoji francouzského básnictví směrem k symbolismu.“⁵¹

Tvorbu Victora Huga 2. poloviny 19. století je tedy nutno chápat i mimo vymezený rámec romantika par excellence. Myšlenkovou spřízněnost se symbolismem budeme dále demonstrovat v kapitole 2. 2. 2. *Filozoficko-náboženská východiska* přibližující hlavní filozofické a náboženské směry formující Hugovo myšlení. Podobně jako u symbolistů lze totiž i u něj sledovat jistou zálibu v okultismu, herezích a pohanských praktikách (kabala, esoterismus). Ty spoluutvářejí výsledné „pot-pourri jeho duševní stravy“⁵², jak trefně označuje Otakar Šimek tuto směs vlivů a přísad, ze kterých je namíchána myšlenková atmosféra Hugovy poezie včetně *Legendy věků*.

2. 1. 3. *Mýtus v průsečíku směrů*

Legenda věků je tedy z časového i estetického hlediska rozkročena mezi doznívajícími romantickými ideály a symbolistní estetikou. Stejně jako je přesné zaškatulkování těsné básnické sbírce, bylo by také striktní odlišení samotných směrů značně zjednodušující. Při zkoumání *Legendy věků* nás budou zajímat právě styčné plochy romantismu a symbolismu a způsob, jakým je propojil sám Hugo.

Et, comme si elles venaient directement de la nature, les trois impressions pénètrent simultanément le cerveau du lecteur.“ Baudelaire, Ch. *Réflexions sur quelques-uns de mes contemporains*. Wikisource [cit. 17. 6. 2013], s. 315.

⁵⁰ „exprimer les ténèbres captivantes ou l'énigmatique physionomie du mystère.“ Baudelaire, Ch., *Réflexions sur...*, op. cit., s. 319.

⁵¹ Kopal, J., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 318.

⁵² „avšak Hugo nebyl inspirován jen proroky a *Zjevením sv. Jana*, ale také náboženskými soustavami Východu, pantheismem, manicheismem, naukou o migraci duší, spiritismem, a právě z takového pot-pourri jeho duševní stravy vzešly romantické vise, jimiž vyplnil nejen tento oddíl Kontemplací, ale také apokalyptické skladby v *Legendě věků* a filozofické básně pozdější.“ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 421.

Odmyslíme-li od odsuzujícího podtextu výroků P. Lasserra vůči romantismu, je třeba mu i přes tendenční zaujatost přiznat schopnost trefně vystihnout některá specifika romantické literatury aplikovatelná také na symbolismus a poezii *Legendy věků*. Poukazuje například na psychologickou chudost romantických postav, které jsou pouze nesourodým shlukem prvků, jenž ve svém úhrnu vytváří jakousi abstraktní ideu Člověka.⁵³ V případě symbolismu vyniklo toto pojetí nejvýrazněji v oblasti dramatu, kde byly postavy skutečně redukovány na pouhé loutky bez vnitřních pohnutek a motivací (Maeterlinck, Jarry). Velmi podobnou charakteristiku postav v *Legendě věků* jsme podali v kapitole 1. 2. *Mytický člověk*. Lasserre v této souvislosti poukazuje na obdobné tendence k abstrahování psychologie v primitivním umění. Zde k němu ovšem dle něj docházelo z jiných důvodů, než je tomu u romantismu. V počáteční fázi umělecké tvorby bylo zjednodušení zobrazované skutečnosti důsledkem nedostatku prostředků. Tvorba však usilovala o hledání pravdy. Oproti tomu romantikové jsou podle Lasserra tendenční, nepochybují o ničem a schematizace je tedy z jeho pohledu považována za nedostatek.⁵⁴ Podstatné je pro naši práci konstatování jakéhosi mytického pojetí romantické literatury.

Mýtus ostatně pronikl do romantické literatury i v jiné podobě, než tomu bylo u národních literatur, jak jsme zmínili v kapitole 2. 1. 1. *Romantismus*. Některým romantikům se stal branou do imaginárních světů, které mnohdy splynuly s realitou samotnou. Nejzřetelněji se to projevilo u Charlese Nodiera a v druhé generaci romantismu u Gérarda de Nerval. V případě prvního jmenovaného dokonce Pierre Albouy hovoří o „pravdivosti mýtu“⁵⁵. Jiří Šrámek zmiňuje v souvislosti s Nervalovou poezií sklon k hermetičnosti, symbolickému jazyku a melodické hudebnosti a poukazuje na její vliv, jenž se později promítl v symbolismu a surrealismu. „Nerval chápal poezii jako cestu k pravdivější skutečnosti, hlubší než je každodenní okolní realita. V tom ho

⁵³ „La composition des âmes, des esprits et des passions, telle que la littérature romantique a coutume de la pratiquer, implique une notion générale de l’Homme, contraire aux possibilités de la nature. Les personnages romantiques sont des assemblages d’éléments psychologiques, ou fantastiques, ou incompatibles ensemble, qui n’ont de créature en chair et en os qu’un nom propre.“ Lasserre, P., *Le Romantisme...*, op. cit., s. 196.

⁵⁴ Ibid., s. 196-197.

⁵⁵ „la vérité du mythe“ Albouy, P. *La création mythologique chez Victor Hugo*. Paris : José Corti, 1963, s. 33.

budou následovat nejen básníci symbolismu z konce 19. století (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud), nýbrž i surrealisté ve století dvacátém.⁵⁶

Mýtus se tedy zdá být klíčem také k *Legendě věků*, kde Hugo dovedl propojit a usouvztažnit romantismus a symbolismus „magickou silou“⁵⁷ svého básnického slova. Návratem k této primitivní magické funkci literatury se tak Hugo stává tvůrcem mýtů, jak již bylo zmíněno v kapitole 1. 4. *Problematika času a souboj protikladů*. Naším úkolem bude nyní zjistit, jakým způsobem Hugo transponoval biblické mýty ve své vlastní.

2. 2. Victor Hugo: inspirační zdroje

2. 2. 1. Život v exilu

Vznik první verze *Legendy věků* spadá do období Hugova exilu (1852-1870). Hugo postupně z politických důvodů pobýval v Bruselu, na Normanském ostrově Jersey a konečně od roku 1855 na sousedním ostrově Guernesey. Z hlediska politického vývoje již má v této době za sebou tíhnutí k monarchii charakterizující počáteční fázi romantismu. Politické smýšlení romantiků bylo formováno v návaznosti na Chateaubrianda, tedy v klasicistním duchu monarchie a katolicismu. Záhy se však v opozici na tuto větev vytvořila druhá skupina romantiků v čele se Stendhalem. Ta hájila liberální osvícenskou tradici. Později dochází ke smíření obou křídel. Politické stanovisko Victora Huga se v průběhu let a zkušeností ustálilo na zřetelném tíhnutí k levici v duchu liberálního socialismu. Socialistické myšlenky nabraly počátkem 19. století na síle pod vlivem utopických myslitelů Henri de Saint-Simona (1760-1825) či Charlese Fouriera (1772-1837) v reakci na buržoazní společnost. O hugových humanistických stanoviskách a angažovanosti již bylo pojednáno v kapitole 1. 1. *Humanismus*.

Pokud jde o životní události, které se promítly do Hugovy tvorby té doby a které ho hluboce zasáhly, zmiňme především bolest ze ztráty dcery Leopoldiny, která v roce 1843 tragicky utonula společně se svým manželem. Nejmladší dcera Adèle, která otce doprovázela v exilu na Guernesey, trpěla psychickými problémy, a ač jako jediná z Hugových potomků otce přežila, většinu života strávila v léčebnách.

⁵⁶ Šrámek, J. *Panorama francouzské literatury : od počátku po současnost. 1.* Brno : Host, 2012, s. 270.

⁵⁷ Lagarde, A.-Michard, L. *Francouzská literatura 19. století.* Praha : Garamond, 2008, s. 173.

Oproti prvním třem básnickým sbírkám, ve kterých je Hugo ještě básníkem restaurace, se jeho exilová tvorba po přechodu k republikánské a socialistické levici po roce 1848 vyznačuje výraznou reflexí všudypřítomné přírody, která básníka na ostrovech obklopovala. Těsné soužití s mořem, skalisky a větrem posílilo Hugovo zaujetí pro nejrůznější pohanské nauky. Otakar Šimek poukazuje na báseň „Ce que dit la bouche d'ombre“ ze sbírky *Les Contemplations* (1856), ve které Hugo chápe balvany jako zakleté duše.⁵⁸ „V nižších bytostech živočišných, ale také v rostlinách, ba i v kamenech odpykávají své hříchy lidské duše. Tak se básníkovi celý vesmír jeví jako nesmírná boží káznice.“⁵⁹

2. 2. 2. *Filozoficko-náboženská východiska*

Jak bylo řečeno, životní okolnosti zjevně posílily Hugovo tíhnutí k pohanským a okultním naukám. Otakar Šimek například uvádí, že Hugo hovořil se svou zemřelou dcerou Leopoldinou⁶⁰. Vliv spiritismu jakožto víry v posmrtný život a komunikaci se zemřelými dušemi skrze otisky, vzkazy apod., případně jeho animistická odnož, podle níž mrtvé duše komunikují s živými pouze skrze živé bytosti, je v *Legendě věků* patrný v obsedantním motivu metempsychózy⁶¹. Pierre Albouy tuto posedlost převtělováním vysvětluje psychoanalyticky jako projev vypořádávání se se strachem ze strnulosti.⁶² V každém případě je tato víra zakotvena ve výše zmíněných naukách. „[...] spojoval patrně představy lidového animismu s migračními naukami východu a s manicheismem.“⁶³

Vedle hinduismu a buddhismu, pro něž je víra v reinkarnaci typická, tedy Hugo dále nachází inspiraci v učení manicheismu, zejména v představě, podle níž je svět „vykládán ze dvou principů: dobrého principu světla a zlého principu temnoty (hmota). Z nich se oddělují dobré a zlé emanace a posléze jejich smíšeniny. V člověku

⁵⁸ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 414.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 421.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 414.

⁶¹ „Trvalé odloučení duše od těla po smrti a její další osudy, jako je převtělování nebo znovuvtělení (reinkarnace).“ Bakešová, A. *Filozofický slovník*. Praha : Euromedia Group - Knižní klub, 2009, s. 277. Pojem metempsychóza ve významu putování duší se používal v antické filozofii.

⁶² „Enfin, religion et mythologie traduisent certaines hantises. La doctrine des métempsychoses, par exemple, tire toute son intensité du rêve, du cauchemar de la paralysie, de la saisie du vif par l'inerte, de la pétrification.“ Albouy, P., *La création...*, op. cit., s. 15.

⁶³ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 414.

sídlí světelná duše a ze zlého pocházející duše tělesná, které spolu bojují.⁶⁴ V takové představě tedy dochází ke ztotožnění zla a hmoty a definují se tak dva jasně a fatalisticky oddělené světy dobra a zla. Jak bylo pojednáno v kapitole *1. 4. Problematika času a souboj protikladů*, souboj protikladných sil hraje v *Legendě* taktéž důležitou roli. „Za jeho antithesemi, za jeho nesmířenými protiklady skrývá se skutečná metafysická úzkost: jako Pascal prožil i Hugo děs z prázdnoty, závrat před propastí, již před člověkem rozevívá Nepoznatelno.“⁶⁵

Jednou ze slabin Hugova myšlení je jeho nekonzistentnost. Bylo to patrné již při zkoumání kategorie času v *Legendě věků* a v ideologickém rozporu, na který upozornil Josef Kopal⁶⁶. Na protimluvy v Hugově myšlení (optimismus a víra v pokrok versus pesimistické vidění světa, apokalypsa) upozorňuje také Šimek a příčinu shledává v nedostatku analytické schopnosti. I přesto, že Hugo vykresloval svět jako veskrze hrůzostrašný (motivy propasti, temnoty), i přes tuto „stálou náchylnost k hroznému“⁶⁷ nehlásal nechuť k životu a sebevraždě. „[...] bránila mu v tom kromě silné vitality víra v Prozřetelnost, od roku 1830 ne už křesťanská, nýbrž monistická – pokud chápal vesmír jako velkolepou jednotu – a manicheická v představách o boží spravedlnosti a lásce.“⁶⁸ V souvislosti s Hugovou vírou v lidský pokrok je třeba také přihlédnout k dědictví osvícenství a dobovému kontextu prosazujícího se pozitivismu. Pro něj a posléze také pro vědu z něj vzešlou – sociologii, byla víra v lidský rozum, vědu a pokrok zcela zásadní. Racionalita se však v Hugově případě mísí s romantickou senzualitou a spíše instinktivním tíhnutím k iracionálnímu.

Při konfrontaci nauk, jimiž se Hugo inspiruje, lze dobře pozorovat další rozpory. Manicheistická vize světa je v některých bodech v přímém rozporu s monismem, panteismem, a východními filozofiemi, ze kterých Hugo hojně čerpá. Například v typickém symbolu čínské filozofie jin a jang se protikladné síly nevyklučují a nebojují spolu. Naopak se vzájemně doplňují a jejich role se v závislosti na perspektivě mohou prolínat. Zmiňovaný monismus zase chápe svět jako jednotu hmoty

⁶⁴ Brugger, W. *Filosofický slovník*, Praha : Naše vojsko, 1994, s. 225; na vliv manicheismu poukazuje také J. Truchet, *Avertissement par...*, op. cit., s. 9.

⁶⁵ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, op. cit., s. 421.

⁶⁶ viz kap. *1. 4. Problematika času a souboj protikladů*.

⁶⁷ „Propension constante au terrible“ Baudouin, Ch. *Psychanalyse de Victor Hugo*. Genève : Éditions du Mont-Blanc, 1943, s. 59.

⁶⁸ Šimek, O., *Dějiny francouzské...*, Op. cit., s. 426.

a ducha a jeho důsledkem „je popření svobody vůle a učení o psycho-fyzickém paralelismu“⁶⁹. K fatalistickému pojetí lidského osudu zase odkazuje kontemplativní učení křesťanské hereze - kvietismus, který však chápe duši a tělo odděleně. Na vliv kvietismu poukazuje P. Lasserre v souvislosti s absencí psychologické prokreslenosti postav⁷⁰.

Jaký závěr lze tedy pro *Legendu věků* případně pro její vztah k biblické látce vyvodit z této směsi „-ismů“, doktrín, náboženství, křesťanských odnoží, herezí a okultních věd? Je evidentní, že se Hugo těmito myšlenkovými vlivy nechává inspirovat velmi volně a, jak bylo řečeno, spíše instinktivně. Jednotlivé nauky si tedy často mohou protirečít. Nepřísluší nám však soudit Huga jako myslitele, nýbrž jako básníka. Podobně jako čerpá myšlenky z výše uvedených nauk, bude pravděpodobně zacházet také s biblickou látkou. Alegorický charakter knihy je ostatně vhodný k interpretačnímu přístupu. *Legenda věků* je plná Hugových básnických licencí, ať už jde o toponymické novotvary (Jérímadeth), či o historické nepřesnosti a posuny. Do jaké míry Hugo biblické příběhy, myšlenky a scény interpretuje a modifikuje, uvidíme ve třetí části práce. Zároveň nás bude zajímat, jak se biblická tematika propojí s ostatními filozofickými a náboženskými myšlenkami.

2. 3. Biblická témata

2. 3. 1. Vztah k bibli

Vedle antické, středověké rytířské a orientální látky představuje výraznou část *Legendy věků* také látka biblická, která fascinovala většinu romantiků.⁷¹ „Velice na Huga působila poesie Starého zákona; kromě Miliona žádný básník nečerpal z Bible tolik jako Hugo.“⁷² Biblické příběhy se objevují také ve sbírkách *Les Contemplations* a *Les Orientales*. V *Legendě věků* se Hugo v mnoha variacích vrací k příběhům ráje, Kaina a Ábela, potopy, Sodomy a Gomory, proroků božích či tolikrát zmiňované Babylonské věže. Volba této tematiky vnitřně vychází z Hugovy

⁶⁹ Brugger, W., *Filosofický...*, op. cit., s. 244.

⁷⁰ „Le Quiétisme – sous une certaine forme excessive tout au moins – enseigne que l'âme peut atteindre un tel degré de pureté, une telle intimité de commerce avec Dieu, qu'elle n'ait plus qu'à se réfugier en toute quiétude dans les douceurs de sa vie propre, se désintéressant des gestes du corps qui se passent désormais en dehors d'elle et ne sauraient lui être imputés à péché.“ Lasserre, P., *Le Romantisme...*, op. cit., s. 213.

⁷¹ Viz např. Lagarde, A. - Michard, L. *Francoúzká literatura...*, op. cit., s. 153.

⁷² Šimek, O., *Dějiny francoúzké...*, op. cit., s. 422.

angažované, vizionářské a téměř prorocké povahy. „Jeho vztah k Bibli je součástí jeho činnosti, protože od sebe nikdy neodděloval báseň, morálku a politiku.“ „[...] básnický byl prorokem.“ „Existuje u něj jakési misionářství, které se snoubí s mesiášstvím.“⁷³

Svůj vztah k Bibli Hugo vyjádřil ve známé básni „Aux Feuillantines“ ze sbírky *Les Contemplations*, ve které vzpomíná na bývalý cisterciácký klášter, kde v dětství bydlel s matkou a bratry.

„[...]Nous montions pour jouer au grenier du couvent.
Et là, tout en jouant, nous regardions souvent
Sur le haut d'une armoire un livre inaccessible.

Nous grimpâmes un jour jusqu'à ce livre noir ;
Je ne sais pas comment nous fîmes pour l'avoir,
Mais je me souviens bien que c'était une Bible.

Ce vieux livre sentait une odeur d'encensoir.
Nous allâmes ravis dans un coin nous asseoir.
Des estampes partout ! quel bonheur ! quel délire!

Nous l'ouvrîmes alors tout grand sur nos genoux,
Et dès le premier mot il nous parut si doux
Qu'oubliant de jouer, nous nous mîmes à lire.

Nous lûmes tous les trois ainsi, tout le matin,
Joseph, Ruth et Booz, le bon Samaritain,
Et, toujours plus charmés, le soir nous le relûmes.

Tels des enfants, s'ils ont pris un oiseau des cieux,
S'appellent en riant et s'étonnent, joyeux,
De sentir dans leur main la douceur de ses plumes.“⁷⁴

Z idylického obrazu dětství je cítit respekt a pokora k Bibli. Ta je evokována prostřednictvím smyslových počitků jako kniha černá, nedostupná a vonící po kadidle. Příběhy v ní jsou však zároveň jemné, čarovné a nutící děti, aby je četly znovu a znovu. V závěrečném obrazu je v metafoře s chyceným ptákem a hebkostí jeho peří v dětských rukou tematizována vzácnost Bible, jež se k dětem dostává skrze své příběhy. V následující kapitole se podíváme na témata, která v *Legendě věků* pronikají ke čtenáři skrze biblické příběhy, a na možnosti jejich výkladu.

⁷³ „Son rapport à la Bible fait partie de son activité. Parce qu'il n'a jamais séparé le poème, l'éthique et le politique.“ „[...] il a été poétiquement prophète.“ „Il y a chez lui un missionnisme, qui rejoint son messianisme.“ Meschonnic, H. *Hugo continuant la Bible* In: Henri Meschonnic et Manoko Ôno, Victor Hugo et la Bible (éd. sous la direction de Franck Laurent), Maisonneuve et Larose, 2001, s. 9-10.

⁷⁴ Hugo, V. *Les Contemplations*. Paris : Gallimard : Librairie générale française, 1965, s. 318-319.

2. 3. 2. *Bible, mýtus a psychoanalýza*

V předchozích kapitolách bylo pojednáno o výrazných aspektech *Legendy věků*, které spoluutvářejí myšlenkovou jednotu sbírky. Každé z vybraných témat nabízí různé možnosti uchopení a zkoumání. Ideový základ Hugova pojetí času a dějin byl naznačen v podkapitole 1. 4. *Problematika času*. Humanistický světonázor a pojetí člověka a lidského údělu lze do značné míry odvozovat od biografických momentů Hugova života a také z literárně-společenského kontextu doby.

Jakým způsobem tedy rozklíčovat biblickou tematiku v *Legendě věků*? Mezi nejvýraznějšími motivy, které jsou skrze biblickou látku aktualizovány, jmenujme hřích, zradu, vinu, trest či svědomí. Henri Meschonnic upozorňuje na přímou návaznost mezi *Legendou věků* a Biblií v podobě básní „La Conscience“ a „Booz endormi“⁷⁵. Tuto spojitost lze na tematické úrovni chápat ve zmiňovaných humanisticko-existenciálních motivech, jejichž středobodem je člověk.

Biblická témata lze však zkoumat také z hlediska jejich vztahu k mýtu, jak jsme již naznačili v kapitole 2. 1. 3. *Mýtus v průsečíku směrů*. Jak bylo zmíněno, *Legenda věků* je úzce spjatá s mytologií (antickou, orientální, biblickou). Jednu z možných cest, jak tuto problematiku uchopit, nabízí psychoanalytická metoda interpretace textu. S příchodem psychoanalýzy dochází ke změně perspektivy a pohledu na roli mýtů v psychice a společnosti. Mytické příběhy a postavy jsou podle psychoanalýzy v lidské psychice zakódovány jako pradávne vzorce, které tvoří součást našeho nevědomí, či, jak tuto část nazývá příznačně Baudouin – „le primitif“⁷⁶. Tato složka psyché, odpoutaná od veškerých volných procesů a oproštěná od vědomých zásahů mysli, se pak může stát prostředkem k rozklíčování (nejen) mytických motivů v umělecké tvorbě. Dle Pierra Albouye má celé Hugovo myšlení mytologickou povahu⁷⁷. Právě tento mytologický aspekt se nám jeví při snaze pochopit roli biblických témat v *Legendě věků* jako klíčový. O zvláštní časoprostorové atmosféře *Legendy věků*, kterou Charles

⁷⁵ Meschonnic, H., *Hugo continuant...*, op. cit., s. 14.

⁷⁶ Baudouin, Ch. *Psychanalyse de...*, op. cit., s. 36.

⁷⁷ „La pensée de Hugo obéit, pour une grande part, à l’imagination. Si sa philosophie et sa religion s’épanouissent si aisément, si spontanément, en une mythologie, c’est que, dès l’origine, elles étaient de nature mythologique.“ Albouy, P., *La création...*, op. cit., s. 15.

Baudouin nazývá „prorocké klima“⁷⁸, již bylo pojednáno v kapitole 1. 4. *Problematika času*.

Některá témata a motivy navozené biblickou látkou jsou tedy vhodné z hlediska své mytologické a mytické povahy k subtilnější analýze využívající právě psychoanalytických principů. V tomto ohledu je velmi inspirující již citované dílo *Psychanalyse de Victor Hugo* od psychoanalytika a Freudova pokračovatele Charlese Baudouina. Ten nabízí podrobný psychoanalytický výklad některých obsedantních motivů v Hugově tvorbě.⁷⁹ Mezi nejsilnějšími zmiňme mnohovýznamový motiv oka. Baudouin vykládá tento motiv, který je hojně zastoupen nejen v *Legendě*, s přihlédnutím k některým momentům v Hugově životě a klade ho do souvislosti s Hugovým vizionářstvím a tzv. „complexe spectaculaire“⁸⁰. Ten usouvztažňuje pohled s pocitem zvědavosti na jedné straně a s pocitem studu a viny na straně druhé. Vidět a dívat se tedy zároveň znamená být vinen a viděn svědomím. Baudouin hovoří o „přítomnosti nevědomé viny v samotném aktu vidění“⁸¹. Akt vidění je tedy vždy aktem nevědomě zakázaným a hříšným a žádá si odplatu typu oko za oko, zub za zub⁸². V básni „La Conscience“ tak oko představuje svědomí pronásledující hřešícího Kaina. Motiv bratrské rivality je dle Baudouina mytické povahy a z psychoanalytického hlediska se stává klíčovým motivem Hugovy poezie⁸³. Boj o matčinu přízeň, snaha vyrovnat se svým bratrům a pokořit je jde ruku v ruce s podvědomým pocitem viny. Výběr biblického příběhu je zde jasně motivován biografickými okolnostmi⁸⁴. Autor dává biblický příběh dále do souvislosti s motivy dvojníka a stínu a propojuje tak konkrétní motiv bratrovraždy s abstraktní symbolikou kontrastů (světlo-stín, jin-jang, atd.)⁸⁵ Zde lze spatřovat propojení výše uvedených filozofických nauk a biblického příběhu.

⁷⁸ „climat prophétique“ Baudouin, Ch., *Psychanalyse de...*, op. cit., s. 9.

⁷⁹ Podobně nabízí P. Albouy psychoanalytický výklad obsedantního motivu převtělování u Huga, kde je pohyb chápán jako prostředek vypořádání se se stagnací, strnulostí. Viz Albouy, P. *La création...*, op. cit., s. 15.

⁸⁰ Baudouin, Ch., *Psychanalyse de...*, op. cit., s. 49.

⁸¹ „La présence d’une culpabilité inconsciente dans l’acte même de la vision“ Ibid., s. 61.

⁸² „Et chaque faute appelle du „surmoi“ un châtement par talion.“ Ibid., s. 70.

⁸³ Ibid., s. 11-13.

⁸⁴ Baudouin dále argumentuje i spřízněností jmen – Hugův starší bratr se jmenoval Abel: „Est-il besoin de souligner que le nom d’Abel, qui était celui de son frere aîné, a favorisé la projection imaginative du poète lui-même dans le personnage de Caïn?“ Ibid., s. 15-18.

⁸⁵ Baudouin, Ch., *Psychanalyse de...*, op. cit., s. 25.

Na příkladu Baudouinova přístupu k příběhu o Kainovi jsme se pokusili naznačit jeden z možných způsobů uchopení biblických témat v *Legendě věků*. Výběr biblické látky je v Hugově případě vedle estetické spřízněnosti s romantismem a humanistického potenciálu, který v sobě starozákonní příběhy obsahují, motivován také jakýmsi hlubším mytickým zakořeněním v Hugově osobnosti. Jeho obecně uznávaná schopnost zachytit slovem vše, co je nadpřirozené, neuchopitelné a přesahující hranice představitelného, se snoubí s mytickým charakterem biblických příběhů a spoluutváří tak představu jakéhosi specifického schématu bytí.

2. 4. Geneze, struktura a česká recepce *Legendy věků*

První vydání *Legendy věků* pochází z roku 1859. Původně byla sbírka koncipována pod názvem *Petites Épopées* jako soubor malých výpravných historických básní. První vznikly ještě před odchodem do exilu ve 40. letech, další v průběhu 50. let současně se dvěma velkolepými básněmi *La Fin de Satan* a *Dieu*. Nakonec se vydavatel rozhodl právě pro vydání *Legendy*. Základ *Petites Épopées* tedy tvořily básně s více či méně historickým námětem (středověké chansons de geste, Napoleon Bonaparte) a až později pronikl do sbírky „apokalyptický“ nádech⁸⁶ stejně tak jako fascinace pokrokem. S přibývajícemi básněmi se postupně proměnil duch sbírky a Hugo byl nucen tuto změnu reflektovat i v názvu. *Petites Épopées* se tedy rozrostly do *Legendy věků*. V tomto prvním vydání byly již zahrnuty básně z oddílu *D'Ève à Jésus*, čerpající námět z Bible. Další vydání této epopoje lidstva pocházejí z roku 1877 (*Nouvelle série*), které obsahuje mj. úvodní „Vision d'où est sorti ce livre“, a poslední část z roku 1883 (*Série complémentaire*), z níž pochází např. báseň „Vision de Dante“. Další dvě vydání sestávaly z básní nezařazených do vydání prvního, dále těch, které nebyly primárně určeny pro *Legendu věků*, a nakonec z básní vzniklých v 70. letech. Všechny tři série byly vydány v roce 1883 jako *Édition collective*.

Pokud jde o formální členění souborného vydání, skládá se z jedenašedesáti hlavních oddílů. Je zřejmé, že postupným začleňováním dalších básní a jejich reorganizací sbírka musela nevyhnutelně utrpět na soudržnosti. Některé oddíly jsou výrazně delší, některé sestávají z více básní, některé jsou samy o sobě jedinou básní. Tento nepoměr se projevuje také na úrovni zpracovávaných látek a v druhové

⁸⁶ „la veine apocalyptique“ Barrère, J.-B. *Victor Hugo, l'homme et l'œuvre*. Paris : SEDES, 1984, s. 112.

různorodosti. „Zde jest zastoupeno vše: epika, lyrika, scény dramatické, satira, básně meditativní a filosofické.“⁸⁷ Nálada jednotlivých básní přechází od epické dramatičnosti přes kontemplativní meditativnost až po sociální angažovanost. Především v poslední třetině sbírky jakoby kniha ztrácela tempo. Historicky sleduje *Legenda věků* jednotlivé etapy lidstva od biblických počátků v druhém oddílu přes pohanský středověk (*Entre géants et dieux*), středověký svět rytířský čerpající náměty z hrdinských eposů, orientální a muslimskou tematiku, inkvizici 16. století až k Napoleonovi a 20. století. Z versologického hlediska Hugo nejčastěji používá alexandrín, hojně však také pracuje s veršem šestislabičným a osmislabičným. Žánrově jsou nejvíce zastoupeny oslavné hymny („La Terre“, „Le Sacre de la femme“). Dále lze ve sbírce nalézt také bojové písně („Les Reîtres“) či epické básně typu chansons de geste („Aymerillot“, „Le Petit roi de Galice“).

Pokud jde o českou recepci a překlady *Legendy věků*, neexistuje ucelený překlad sbírky. Některé z básní se však překladu dočkaly. Nejvýznamnější je v tomto ohledu překlad rozsáhlé básně „Le Satyre“ Svatopluka Kadlece z roku 1947. Další překlad této básně pořídil v roce 1971 Tomáš Vondrovic. Dále existuje několik překladů básně „Booz endormi“ (Jaroslav Vrchlický ve sbírce *Poesie francouzská nové doby* z roku 1877; ten také po vzoru *Legendy* vytvořil své *Zlomky epeje*; Bohuslav Reynek 1933, Jiří Pelán v českém vydání *Francouzské literatury 19. stol.* A. Lagarda a L. Micharda z roku 2008). V roce 1986 vyšel ve sbírce *Širé moře, širé nebe* v překladu Naděždy Macurové a Zdeňka Hrbaty stejnojmenný diptych z oddílu *Vingtième siècle*.⁸⁸

⁸⁷ Myslбек, K., *Viktor Hugo a...*, op. cit., s. 11.

⁸⁸ Bibliografický soupis českých překladů básní *Legendy věků* bude uveden v seznamu literatury na konci práce.

3. Biblická témata v *Legendě věků*

Vzhledem k nastíněné situaci českých překladů *Legendy věků* budeme v analytické části pracovat výhradně s francouzským originálem. Půjde konkrétně o vydání z roku 1950 v edici Pléiade nakladatelství Gallimard, které vedle *Legendy věků* obsahuje také básnické skladby *La Fin de Satan* a *Dieu*. Ty však do analýz zahrnuty nebudou. Pro analýzy básní bude zvolena selektivní metoda. Ke studiu budou vybrány pouze některé nosné básně, ve kterých jsou veskrze opakující se témata sbírky výrazně kondenzována („La Conscience“, „Booz endormi“). Výběrově však bude citováno také z ostatních básní *Legendy věků*. Skrze analýzu biblických příběhů, postav, motivů a témat v *Legendě věků* bychom rádi vytvořili obecnější závěry pro celou sbírku. Na sbírku tedy bude nahlíženo z podobné perspektivy vztahu části a celku, tak, jak byla pojednána v kapitole 1. 3. *Vztah části a celku*. Jako příznačnou považujeme paralelu, kterou Charles Baudouin zavádí mezi psychoanalýzou a analýzou literární. Podobně jako může analýza jediného snu vyústit v analýzu celé osobnosti, lze také z rozboru jedné básně vyvodit závěry pro celé básnické dílo.⁸⁹ Těžiště práce bude spočívat v práci s vybranými básněmi *Legendy věků*, starozákonními texty a sekundární biblickou literaturou. Bible jako taková se stane spíše jakýmsi odrazovým můstkem ke zkoumání některých „společných motivických prvků“⁹⁰ jednotlivých básní *Legendy věků* a následně principů a problémů, které jsou skrze tyto motivy tematizovány. S Biblií jako takovou⁹¹ budeme pracovat především jako s referenčním materiálem ilustrujícím Hugovo humanistické přesvědčení. Tato práce si neklade za cíl předložit vyčerpávající tematickou komparaci *Legendy věků* a Bible, ani nemá ambice být teologickou analýzou starozákonních příběhů. V první řadě budeme usilovat o tematický komentář Hugových básní a v rámci něho se pak pokusíme ozřejmit, jakou funkci v básních plní biblické aluze a jaká témata jsou skrze biblický materiál aktualizována.

Pokud jde o výběr básní, zachovali jsme chronologické pořadí souborného vydání. Stejně jako čtenář *Legendy věků* se tak pokusíme sledovat logiku čtení biblických motivů od prvních stran sbírky až po její závěr. V první části nás bude

⁸⁹ Baudouin, Ch., *Psychanalyse de...*, op. cit., s. 11.

⁹⁰ Pechar, J. *Interpretace a analýza literárního díla*. Praha : Filosofia, 2002, s. 54.

⁹¹ Byla vybrána elektronická verze nového českého překladu: *Bible : překlad 21. století*. Praha : Biblion, 2009. Dostupné z WWW: <http://www.bible21.cz/online>. Jména biblických postav budou uváděna v překladu z tohoto vydání.

zajímat způsob, jakým Hugo odkazuje k biblickým příběhům, postavám či motivům. Tento referenční aspekt autorovy práce s Biblií je ve sbírce nejvýraznější a projevuje se na syntaktické, stylistické a konečně také tematické úrovni. Jako vstupní báseň do této problematiky jsme vybrali úvodní „La Vision d’où est sorti ce livre“, která na scénu poprvé uvádí biblické postavy. Ne však jako hlavní hrdiny, ale jako jedny z mnoha postav dějin lidstva, které se Hugovi promítnou na ohromné plující zdi. Výběrově pak bude citováno z různých míst *Legendy věků* v závislosti na zvoleném motivu či postavě.

Dále se budeme zabývat básněmi *Legendy věků*, v nichž biblická látka Starého zákona poskytuje základní téma. V těchto básních Hugo přímo zpracovává konkrétní biblické příběhy. Hrdiny jsou zde biblické postavy (Adam, Eva, Kain, Daniel, a další) a je aktualizována biblická látka. Zkoumány budou básně z druhého oddílu *D’Ève à Jésus* („Le Sacre de la Femme“, „La Conscience“, „Les Lions“, „Le Temple“, „Booz endormi“ a „Dieu invisible au philosophe“) zpracovávající starozákonní látku. Báseň „Première rencontre du Christ avec le tombeau“, která čerpá námět ze čtvrté knihy *Jan* Nového zákona, nebude do analýz zařazena, stejně jako ostatní básně odkazující k novozákonním a evangelním postavám (včetně Ježíše Krista). Biblická témata jsme vymezili rámcem starozákonní látky.

Nakonec bude pojednáno o třech básních ze závěrečných oddílů sbírky („Plein Ciel“, „La Trompette du jugement“ a „L’Homme“). Skrze ně se pokusíme objevit biblická témata jako typ témat, jako literární schéma stojící na základech Bible.

3. 1. Biblické aluze

V této části se budeme zabývat způsobem, jakým Hugo pracuje s biblickými aluzemi a referencemi. Nepůjde nám tedy o básně, které explicitně zpracovávají biblickou látku, nýbrž o básně, ve kterých Hugo zpracovávané události (antické, středověké) přirovnává k biblickým motivům či postavám. Jako vzhled do problematiky jsme zvolili báseň „La Vision d’où est sorti ce livre“, která sice stojí mimo hlavní oddíly *Legendy věků*, v mnohém však vypovídá o dané problematice.

3. 1. 1. La Vision d’où est sorti ce livre

Úvodní báseň sbírky má svou jasně vymezenou roli - uvést motivaci a pohnutky, které Huga vedly k napsání *Legendy věků*. Z hlediska našeho tématu plní také funkci

úvodu, neboť představuje uvedení do biblické tematiky. Hugo zde zmiňuje některé konkrétní biblické události (bitva izraelitů u Rafidim, Ex 17,8; vzkříšení Lazara, Jan 11; Spící Boáz na poli, Rt 3,14 aj.), ty však oproti básním z oddílu *D'Ève à Jésus* nepředstavují hlavní téma básní. Hugo je začleňuje do polyfonické básně plné paralelismů, jež nemá jednoho konkrétního hlavního hrdinu.

Ve snu se Hugovi zjevuje mramorová plující zeď, na které se mu promítají celé dějiny lidstva. Ze zdi se jako kameny sypou lidé, lidské osudy a dějiny, člověk jako takový.

„Les pierres qui tombaient avaient la forme humaine.
Tout l'homme, avec le souffle inconnu qui le mène,
Ève ondoyante, Adam flottant, un et divers,
Palpitaient sur ce mur, et l'être, et l'univers, [...]” s. 8

Na tomto krátkém úryvku lze snadno vypořádat hned dva výrazné aspekty, o kterých bylo pojednáno a které jsou zde propojeny ve specifickém obrazu lidstva. Ona lidská podoba jednotlivých kamenů představuje ve svém úhrnu člověka jako takového. Zájmeno „tout“ (oproti zájmenu „chaque“) přesně vystihuje onu neurčitost a zároveň totalitu celku bez „konkrétního vymezení“⁹². Ne snad, že by nezáleželo na jednotlivci. Bez něj by koneckonců tento celek nebyl možný. Avšak jednotlivina se ztrácí ve spárách ohromné zdi. Jako první z hrdinů lidského pokolení zmiňuje Hugo, stejně jako Bible, Evu a Adama a v celé první sloce již žádné další konkrétní jméno nepadne. První muž⁹³ je zároveň jeden/jediný („un“) a různý/rozmanitý („divers“⁹⁴). Prostřednictvím biblických postav se zde propojují aspekty vztahu části a celku, konkrétního a obecného. Zároveň tyto postavy představují ústřední bod, od kterého se odvíjí celé další směřování lidstva.

Hugo tedy dále pokračuje v líčení této „změti bytostí stoupající z propasti k nebesům“ („Chaos d'êtres, montant du gouffre au firmament!“ LV, s. 9)

„Ce rêve était l'histoire ouverte à deux battants ;
[...]
Ici les paladins et là les patriarches ;
Dodone chuchotant tout bas avec Membré ;

⁹² Hendrich, Josef, Radina, Otomar, Tláškal, Jaromír. *Francouzská mluvnice*. Plzeň : Fraus, 2001, s. 238.

⁹³ Fr. „homme“ může podobně jako angl. „man“ znamenat dle kontextu „muž“ či „člověk“, v pl. lidé.

⁹⁴ Podobně jako v případě zájmen tout-chaque, lze i v opozici différent-divers definovat vzájemný rozdíl v míře obecnosti (différent – důraz kladen na specifickou jednotlivého, divers oproti tomu podtrhává rozmanitost celku).

Et Thèbe, et Raphidim, et son rocher sacré
Où, sur les juifs luttant pour la terre promise,
Aaron et Hur levaient les deux mains de Moïse ;
Le char de feu d'Amos parmi les ouragans“ (LV, s. 9)

Postupujeme v dějinách dále a z knihy *Genesis* se přesouváme k ústředním postavám knihy *Exodus*. Rafidim jako jedno z klíčových míst v příběhu vyvedení izraelské lidu z Egypta a Áron s Hurem jako hlavní Mojžíšovi pomocníci. Všechny tyto postavy jsou již oproti prvním lidem z knihy *Genesis* nahlíženy z hlediska svého jednání. Jako bychom se z předhistorického času ráje dostali do času dějin a konkrétních činů. Nad postavami již tedy lze vynášet soudy na základě jejich rolí v historii lidstva. Ty se však proměňují ve světle perspektivy, kterou k nim zaujme to které zpracování, ať už písemné či ústní.

„Tous ces hommes, moitié princes, moitié brigands,
Transformés par la fable avec grâce ou colère,
Noyés dans les rayons du récit populaire“ (LV, s. 9)

V každém případě jde o osobnosti silné a mocné:

„Ceux dont la volonté se dresse fer de lance ;
Ceux devant qui la terre et l'ombre font silence ;
Saül, David ; et Delphe, et la cave d'Endor
Dont on mouche la lampe avec des ciseaux d'or ;
Nemrod parmi les morts ; Booz parmi les gerbes“ (LV, s. 9)

Knihy Samuelova vypráví příběh prvního izraelského krále Saula a jeho vojevůdce Davida, který byl natolik schopný a dosáhl takových úspěchů, že na něho Saul samou pýchou postupně zanevřel. Oba spolu nakonec svedli boj, v němž byl Saul poražen a zabit. Hugo zde tyto hrdiny líčí z hlediska jejich (doslova) železné vůle a síly, pod níž i země utichne. Mezi dalšími biblickými hrdiny uvádí Hugo na scénu mocného lovce a zakladatele několika starověkých měst Nimroda a bohatého zemědělece Boáze. Jeden mezi mrtvými, druhý na svém poli mezi otepí slámy. Každá sláva a moc jednou pomine a tak se i někdejší hrdinové dějin dostávají na druhý svah vrcholu. Hugo tuto metaforu ambivalentní hory rozvíjí dále:

„Ce vaste mur avait des versants de montagne.
[...]
Les monts se dressaient, noirs squelettes,
Et sur ces monts erraient les nuages hideux,
Ces fantômes traînant la lune au milieu d'eux.
La muraille semblait par le vent remuée ;
C'étaient des croisements de flamme et de nuée,

Des jeux mystérieux de clartés, des renvois
D'ombre d'un siècle à l'autre et du sceptre aux pavois,
Où l'Inde finissait par être l'Allemagne,
Où Salomon avait pour reflet Charlemagne“ (LV, s. 10)

Symbolický význam dvou stran hory je tedy dále posílen symbolikou světla a stínu, záře a odlesku, plamenu a mračna. Vše je zastřeno jakýmsi závojem nejednoznačna a rozptýlováno poryvy větru. V takové vizi dějin se z Indie rodí Německo a odrazem krále Šalomouna je Karel Veliký. Hybnou silou lidstva je svoboda, v níž se realizuje pokrok.

Tout le prodige humain, noir, vague, illimité ;
La liberté brisant l'immuabilité ;
L'Horeb aux flancs brûlés, le Pinde aux pentes vertes ;
Hicéas précédant Newton, les découvertes
Secouant leurs flambeaux jusqu'au fond de la mer,
Jason sur le dromon, Fulton sur le steamer
[...]
Christ expire non loin de Néron applaudi.“ (LV, s. 10)

Hora Zákona Choreb (či také Oreb, v židovské Bibli Sinaj), na níž Bůh předal Mojžíšovi Desatero, se zde zmítá v plamenech. Její protiváhou se zdá být zelenající se řecké pohoří Pindos. Z byzantské veslice se stává novověký parník. Postavy a objevy oddělené propastí staletí jsou si najednou až mrazivě blízko. Hugovi se tak před očima zjevuje toto „lidské stádo“ („L'homme-troupeau“ (LV, s. 10) ve všech svých podobách, přeměnách a ztělesněních. A jde o podoby vesměs temné.

„Je contemplais les fers, les voluptés, les maux,
La mort, les avatars et les métempsycoses,
Et dans l'obscur taillis des êtres et des choses
Je regardais rôder, noir, riant, l'œil en feu,
Satan, ce braconnier de la forêt de Dieu.
[...]
Ce rêve, et j'en tremblais, c'était une action
Ténébreuse entre l'homme et la création ;
Des clameurs jaillissaient de dessous les pilastres ;
Des bras sortant du mur montraient le poing aux astres ;
La chair était Gomorrhe et l'âme était Sion“ (LV, s. 10-11)

V tomto zápase mezi člověkem a jeho nejvlastnější podstatou – tvořením – připodobňuje Hugo lidské tělo ke Gomoře a duši k Sionu. Člověk je tedy rozpolcen, vnitřně zakouší touhu po nalezení klidu a harmonie (Sion jakožto země zaslíbená), zvířecí pudy a tělesnost ho však svádějí k destruktivnímu jednání (Gomora jako místo vykonání trestu Božího soudu). A tím konfrontace rozporů

nekončí. V Hugově snu se střetává minulé s přítomným, zvíře s člověkem, peklo s rájem. Plíživě se do něj vkrádá zlo a nebezpečně splývá s dobrem.

„Songe énorme ! c'était la confrontation
De ce que nous étions avec ce que nous sommes ;
Les bêtes s'y mêlaient, de droit divin, aux hommes,
Comme dans un enfer ou dans un paradis ;
Les crimes y rampaient, de leur ombre grandis ;
Et même les laideurs n'étaient pas malséantes
À la tragique horreur de ces fresques géantes.
Et je revoyais là le vieux temps oublié.
Je le sondais. Le mal au bien était lié
Ainsi que la vertèbre est jointe à la vertèbre.“ (LV, s. 11)

Temná vize nakonec zůstane záležitostí minulosti, vše směřuje k rozbřesku a úsvitu naděje.

„Cette vision sombre, abrégé noir du monde,
Allait s'évanouir dans une aube profonde,
Et, commencée en nuit, finissait en lueur.“ (LV, s. 11)

Představa souvislého toku dějin, kde jsou jednotlivá staletí propojena nití postav, příběhů a osudů, je však nejprve rozbita jakýmsi apokalyptickým zahřměním noci, které otřese dosavadním vědomím.

„Du côté de l'aurore,
L'esprit de l'Orestie, avec un fauve bruit,
Passait ; en même temps, du côté de la nuit,
Noir génie effaré fuyant dans une éclipse,
Formidable, venait l'immense Apocalypse ;
Et leur double tonnerre à travers la vapeur,
À ma droite, à ma gauche, approchait, et j'eus peur
Comme si j'étais pris entre deux chars de l'ombre.“ (LV, s. 12)

Zed' je rozbita, z jednotného kontinentu lidských dějin se stává roztržštěné souostroví (LV, s. 12). Jedině budoucnost dokáže ozářit temné vykopávky minulosti.

„Seulement l'avenir continuait d'éclorre,
Sur ces vestiges noirs qu'un pâle orient dore“ (LV, s. 13)

Je údělem *Legendy věků* zaznamenat tento sen o lidských dějinách. A čím je tato kniha podle Huga? „Otřesenou tradicí“ („la tradition tombée à la secousse“ LV, s. 13), „stavěním lidí“ a „chatrčí staletí“ („la construction des hommes, la mesure des siècles“ LV, s. 13). Je onou již zmíněnou troskou Babylonské věže.

3. 1. 2. Závěrečné shrnutí

Biblické postavy výrazně prostupují celou básní především ve funkci metafor. Celkový charakter básně jako snu, který k básníkovi přichází ve spánku v podobě vidiny, svádí k psychoanalyticko-mytologizující interpretaci. Je snad tato vidina jakousi Hugovou noční můrou? Biblické postavy se v ní vynořují ze stínu jako fantomové Platónovy jeskyně. Obrazy a postavy dějin vystupují z noci (a snu) na světlo a aktualizují tak svou platnost, ožívují se, stávají se idejemi.

V této úvodní básni je obsažena velká část zásadních charakteristik *Legendy věků*, ať už jde o pojetí člověka, historie či času. Zároveň v ní lze z biblických aluzí vytušit způsob, jakým se ke zmiňovaným kategoriím vztahuje právě biblická tematika. Hugo se zde nepouští do detailních popisů a rozborů biblických příběhů, pracuje s biblickými jmény spíše jako s pojmy, které jsou samy o sobě nositeli významu, jenž je hluboce zakořeněný v lidském (ne)vědomí.

Podobně jako v úvodní básni se Hugo k biblickým postavám a příběhům vztahuje v rámci celé *Legendy věků*. Mezi nejčastější biblické aluze patří bezpochyby motiv ráje (Adam, Eva) a téma hříchu a viny (Kain). Dalšími opakujícími se biblickými motivy a postavami jsou na např. Babylonská věž, Sodoma a Gomora, Noe, Šalomoun, David či Nimrod. Příklady budou zařazeny do následujících tematických kapitol.

3. 2. Biblická látka

V této části se budeme zabývat vybranými básněmi z druhého oddílu sbírky - *D'Ève à Jésus*. Z celkových osmi básní oddílu zpracovává šest z nich starozákonní příběhy („Le Sacre de la femme“ a „La Conscience“ vycházejí z knihy *Genesis*, „Les Lions“ z knihy *Daniel*, „Le Temple“ čerpá z knihy *Exodus*, „Booz endormi“ z knihy *Rût* a „Dieu invisible au philosophe“ z *Numeri*), jedna čerpá námět z Nového zákona („Première rencontre du Christ avec le tombeau“ pojednává o vzkříšení Lazara a vychází tak z Janova evangelia) a jediná báseň z oddílu vychází z Koránu („Puissance égale bonté“ pojednává o revoltujícím andělovi Iblisovi). Pro analýzy jsme vybrali pouze básně čerpající námět ze Starého zákona vzhledem k jejich převaze, i pokud jde o výskyt aluzí v ostatních básních sbírky. Půjde nám o konfrontaci původních biblických příběhů s jejich básnickou aktualizací v *Legendě věků*. Analýzy

tedy budou zahrnovat také stručný nástin hlavní dějové linky původních příběhů, který bude následně konfrontován s tematickou výstavbou příběhů Hugova zpracování. Jednotlivé kapitoly budou nazvány podle odpovídajícího biblického příběhu s uvedením příslušné biblické zkratky dané pasáže.

3. 2. 1. Příběh nebe a země a V Boží zahradě (Gn 1-2)

Le Sacre de la femme

První dny existence světa popisuje Hugo v souladu s Biblií jako období štěstí, harmonie a lásky. Vše je prostoupeno světlem, vše je zářivé a jasné. Velmi výrazně je zdůrazňována čistota této doby. Jde o čas nevinnosti („L'Éden pudique“, LV, s. 19) a panenské neposkvrněnosti („nature encore immaculée“, LV, s. 19). Je to svět zrozený právě za rozbřesku, mladý a plný života, pravdy a míru. Čistota a jasnost proniká i lidskou duší, která nemá pochyby:

„Certitude pour l'âme et pour les yeux splendeur
[...]
On voyait l'évidence adorable éclater“ (LV, s. 21)

Ona nebeská svítlna (Gn 1,14-18) tedy neosvětluje pouze zemi, ale potažmo také lidskou mysl, která zatím není zahalena pochybnostmi, svědomím a výčitkami. Oproti tomu tělesnost světa ráje a jeho obecný charakter (s)tvoření je vedle metafory panenství dále evokován skrze motivy mateřství, plodnosti a zrození.

„Une sorte de vie excessive gonflait
La mamelle du monde au mystérieux lait“ (LV, s. 21)

„L'instinct fécond faisait rêver l'instinct vivant“ (LV, s. 22)

„L'espace vagissait ainsi qu'un nouveau-né.“ (LV, s. 22)

Do takto rozvrženého světa Hugo situuje také jeho první obyvatele, které Bůh podle Bible stvořil, aby také oni sami plodili a rozsévali sémě na Zemi (Gn 1,28).

„Heureux d'être, joyeux d'aimer, ivres de voir,
Dans l'ombre, au bord d'un lac, vertigineux miroir,
Étaient assis, les pieds effleurés par la lame,
Le premier homme auprès de la première femme.“ (LV, s. 22)

První žena je stejně jako Adam nahá a je prostoupena světlem („Ève blonde admirait l'aube, sa sœur vermeille“, LV, s. 22). V souvislosti s Evou klade Hugo do popředí právě onu tělesnost v souvislosti s jílovitou bahnitou hmotou, z níž byla Eva

stvořena („argile idéale“, „le limon“, „fange auguste“, LV, s. 23), která zde však není pouhou neživou materií, nýbrž hmotou obdařenou duší a svatostí.

„Comme si de ces fleurs, ayant toutes une âme,
La plus belle s'était épanouie en femme.“ (LV, s. 23)

V tento výjimečný den je najednou Eva tou, která si podmaní přírodu. I přesto, že je Adam „božím prvorozeným“ („aîné divin“, LV, s. 23) a Eva je stvořena jako jeho „rovnocenná opora“ (Gn 2,18), žena nabývá v Hugově obrazu svrchovanosti. „La femme eût apparu plus auguste que l'homme!“ (LV, s. 24) Ve velmi intimním meditativním obrazu prostoupí Eva přírodou a naopak:

„Le regard qui sortait des choses et des êtres,
Des flots bénis, des bois sacrés, des arbres prêtres,
Se fixait, plus pensif de moment en moment,
Sur cette femme au front vénérable et charmant“ (LV, s. 24)

Jako by ji s personifikovanou přírodou spojovalo něco niternějšího a hlubšího. Tím je sám okamžik stvoření. Eva je „matkou všech živých“ (Gn 3,20), a proto ji Hugo přiznává primát ve vztahu ke světu. Posledním veršem básně tak nechává rozhybat nejen Evino lůno, ale také celé následující dějiny lidstva.

„Et, pâle, Ève sentit que son flanc remuait.“ (LV, s. 24)

3. 2. 2. Kain a Ábel (Gn 4)

La Conscience

Biblický příběh o Kainovi a Ábelovi je klasickým příběhem závisti a bratrovraždy a otevírá tak problematiku hříchu, viny a svědomí. Prvními hříšníky byli již Adam s Evou, Hugo však tento rozměr biblického příběhu v „Le Sacre de la femme“ vynechává a věnuje se mu až v následující básni „La Conscience“. Kain (prvorozený) s Ábelem jsou synové Adama a Evy. Každý z bratrů přináší oběť Bohu, ten však přijímá pouze tu, kterou mu přinesl Ábel (tuk z prvorozených ovcí, Gn 4,3). Kain se s touto křivdou nedokáže smířit a svého bratra zabije. Čin samozřejmě neujde božimu oku, Kain však zapírá a tvrdí, že netuší, kde jeho bratr je. Je zlořečen a odsouzen Hospodinem k životu štvance. Zajímavým aspektem příběhu je druh trestu – Bůh zařídí pod pohružkou sedminásobného trestu, aby Kaina nikdo nezabil. Tento trest je následně znásoben a vztažen také na všechny další generace vzešlé z Kaina.

Hugo rozvíjí svou báseň od klíčového okamžiku, kdy je Kain odhalen a nucen „odejít od Hospodinovy tváře“ (Gn 4,16). V Bibli jsou události následující po této klíčové scéně zredukovány na výčet Kainova potomstva. Pro Huga je oproti tomu podstatný průběh Kainova prchání (oproti Bibli putuje i se svou ženou a potomky) a jeho vnitřní pohnutky a pocity.

„Échevelé, livide au milieu des tempêtes,
Caïn se fut enfui de devant Jéhovah“ (LV, s. 25)

Kain je popisován jako strhaný štvanec, který prchá jako kořist před predátorem - okem soudcovým. Oko se stává emblematickým motivem celé básně. Vytrvale stíhá hříšníka, všudypřítomné a neoblomné.

„Ayant levé la tête, au fond des cieux funèbres,
Il vit un œil, tout grand ouvert dans les ténèbres,
Et qui le regardait dans l'ombre fixement.“ (LV, s. 25)

„Et, comme il s'asseyait, il vit dans les cieux mornes
L'œil à la même place au fond de l'horizon.“ (LV, s. 25)

„« Je vois cet œil encore ! »“ (LV, s. 25)

„« Cet œil me regarde toujours ! »“ (LV, s. 26)

„L'œil a-t-il disparu ? » dit en tremblant Tsilla.
Et Caïn répondit : « Non, il est toujours là. »“ (LV, s. 26)

Oko se zpravidla vynořuje z temnot. Lze ho tedy chápat jako jakési světlo do duše, jako metaforu psychoanalýzy, hypnózy či výkladu snů. Oko je „zrcadlem srdce: prozrazuje, co se skrývá v nejzazší hloubi bytosti“⁹⁵. Kain se před ním usilovně snaží schovat. Nechá postavit bronzovou zeď i město, na jehož bráně bude vyryt nápis „Défense à Dieu d'entrer“ (LV, s. 26). Nic ale oku nezabrání, aby Kaina sledovalo dále. Nakonec ho dostihne i v podzemní kobce, do které se jako šílený nechá zavřít:

„Puis il descendit seul sous cette voûte sombre ;
Quand il se fut assis sur sa chaise dans l'ombre
Et qu'on eut sur son front fermé le souterrain,
L'œil était dans la tombe et regardait Caïn.“ (LV, s. 26)

⁹⁵ Fouilloux, D. *Slovník biblické kultury*. Praha : EWA, 1992, s. 164.

Kainovo svědomí a výčitky jsou zde onou „neodbytnou přítomností Boha“⁹⁶ či „nesmiřitelným soudcem“⁹⁷. Budou stíhat jeho i všechny následující generace. Kain je první a věčnou příčinou lidského prokletí.

3. 2. 3. *Ve lví jámě (Dn 6)*

Les Lions

Příběh Daniela lapeného do pasti plné lvů je dalším z proslulých starozákonních příběhů. Tato slavná postava měla vedle schopnosti vykládat královy sny (Dn 2,36-45) také působit ve státní správě jako významný královský dvořan. Danielovy výjimečné schopnosti za vlády krále Darjaveše však v ostatních úřednících vyvolaly vlnu závidosti, a ti proto zosnovali lest. Daniel byl králi oddaný, modlil se však ke svému Bohu. Úředníci tedy krále přiměli, aby vydal předpis, podle kterého budou všichni ti, kteří se modlí k někomu jinému než králi, vhozeni do jámy se lvy. Král tento předpis podepsal a síla vlastní autority ho i přes přízeň, kterou ke dvořanovi choval, donutila uvrhnout Daniela do jámy. Toho však před jistou smrtí ochránilo čisté svědomí, síla víry a oddanost a věrnost, kterou choval k Bohu. Spravedlnosti bylo následně učiněno zadost, když byli na králův rozkaz do jámy vhozeni závistiví úředníci a v okamžiku roztrhání lvy. Král pak nařídil, aby se lidé modlili k Danielovu Bohu, který ho ochránil před spáry dravých šelem.

Hugovo zpracování příběhu o jámě lvové se spíše než na okolnosti Danielova působení ve vládní službě a jeho následného odsouzení soustředí na to, co se odehrálo v samotné jámě, na setkání lvů s Danielem. Záměrně uvádíme v tomto pořadí, protože hlavními aktéry básně jsou, jak název napovídá, skutečně spíše lvi než sám Daniel. Podobně jako u neživých věcí Hugo také zvířata výrazně polidšťuje. Domníváme se, že tato tendence je projevem básníkova hluboce zakořeněného humanismu. Ve stejnojmenné kapitole jsme se zabývali Hugovým vztahem k vězení a trestu smrti. Také v básni „Les Lions“ se Hugo prostřednictvím biblického příběhu vyjadřuje k problematice odebrání svobody jedince. Lvy líčí jako smutné hladovějící zajatce („captifs“, LV, s. 29) a jámu jako vězeňskou celu („cachot de nuit“, LV, s. 29). Lvi tak ve čtenáři vzbuzují spíše soucit než respekt a hrůzu. Hugo se postupně věnuje minulosti

⁹⁶ Lagard, A. - Michard, L., *Francouzská literatura...*, op. cit., s. 185.

⁹⁷ „implacable justice de la conscience“ Černý, V., *La Légende...*, op. cit., s. 9.

každého ze čtyř lvů v době, než se dostali do jámy. Všichni jsou vylíčení jako hrozivá stvoření, s nimiž nebylo radno si zahrávat. Každý z nich byl ve svém domovském prostředí (poušť, les, hory a moře) svobodný. Nyní jsou však v otroctví („esclavage“, LV, s. 30) hluboké a temné jámy. Všichni kromě posledního lva moře jsou svíráni hladem. Pak se pootevře mříž a do jámy je vhozen člověk. První reakce lvů je přirozená – vrhnou se s řevem na kořist. Člověk je však jako kouzlem zkrotí jedinou větou:

„Et l’homme dit : « La paix soit avec vous, lions ! »
L’homme dressa la main ; les lions s’arrêtèrent.“ (LV, s. 32)

Reakci lvů na Danielova slova přirovnává Hugo k rozepři starců („On eût dit des vieillards réglant un différend“, LV, s. 32), šelmy začnou horlivě diskutovat. Prvním třem připomene příchod Daniela jejich rodné kraje. Jakoby s jeho příchodem vstoupily do jámy také polední paprsky na poušti, zelenající se listí či duch vysokých pohoří. Čtvrtý z nich však z člověka pocítí něco hlubšího než jen vzpomínku na domov.

„J’ai vu luire le ciel dans les yeux de cet homme ;
Cet homme au front serein vient de la part de Dieu.“ (LV, s. 33)

Vycítí sílu a odhodlanost Danielovy víry, klid jeho čisté a ničím nezkažené duše. Kdo jedná správně a oddaně, dojde spasení. Dle Bible to byl Bůh, kdo Daniela „zachránil ze spárů lvích!“ (Dn 6,28). V Hugově zpracování příběhu je však Bůh spíše součástí člověka, je metaforou čistoty lidské duše. Odpovědnost za vlastní záchranu leží na bedrech člověka. V každém případě dochází mezi lvy a Danielem ke zvláštnímu propojení, souznění a vzájemnému porozumění. Jako by se lvi slitovali, když vycítili spřízněnost svého a Danielova osudu. Lítá zvěř je zkrocena, nastává cosi jako solidarita zvířete s člověkem, vězně s vězněm.

„(Daniel) Qui se tenait debout et regardait le ciel,
Et songeait, attentif aux étoiles sans nombre,
Pendant que les lions léchaient ses pieds dans l’ombre.“ (LV, s. 33)

3. 2. 4. Povolání řemeslníků (Ex 31)

Le Temple

Báseň „Le Temple“ je nejkratší básní oddílu *D’Ève à Jésus* a také celé *Legendy věků*. Toto čtyřverší tak představuje zajímavou výjimku mezi jinak poměrně rozsáhlými básněmi. Nenabízí tedy příliš prostoru k Hugovu typickému budování a rozvíjení atmosféry obrazu a uvádí nás rovnou in media res. Námět čerpá z knihy *Exodus*, kdy

Bůh povolá Mojžíše, aby postavil Stan setkávání či Příbytek – přenosnou svatyni. Na pomoc mu přizve dva zručné řemeslníky – Becaleela (v jiných překladech také Bezeleel či Besaleel) a Oholiaba (či také Aholiab). Ti mu pomohou postavit svatyni a opatřit její zařízení, jak Hospodin přikázal (oltář, roucha, kadidlo, atd.). Oba jsou v Bibli uváděni jako zruční řemeslníci, kteří ovládají všechny potřebné manuální dovednosti (kování, tesání, broušení, atd.). V této básni jsou povoláni Bohem jako sochaři.

„Moïse pour l'autel cherchait un statuaire ;
Dieu dit : « Il en faut deux ; » et dans le sanctuaire
Conduisit Oliab avec Béliséel.
L'un sculptait l'idéal et l'autre le réel.“ (LV, s. 33)

Za klíčový lze považovat poslední verš básně. Bohužel však bez kontextu není zcela jasné, o jakou sochu se zde podle Hugo mělo jednat. Verše lze však chápat v obecné rovině. Jako jisté vodítko by mohla posloužit zmínka na jiném místě Bible, kde se o řemeslnících tvrdí: „Ovládají každé řemeslo a umí vymýšlet plány.“ (Ex 35,35) Posledním veršem tedy Hugo tematizuje souhru obou mužů, kdy jeden z nich zastává z dnešního pohledu funkci architekta, který vytvoří ideální myšlenku, a druhý tuto ideu zrealizuje.

3. 2. 5. Pod křídlem pláště (Rt 3)

Booz endormi

Námět pravděpodobně nejznámější básně *Legendy věků* „Booz endormi“, kterou Václav Černý považuje za jeden z nejkrásnějších biblických zpěvů poezie 19. století⁹⁸, vychází ze starozákonní knihy *Rút* a příběhu o zámožném rolníkovi Boázovi (Bózovi), který pojal za ženu vdovu Rút, jež vytrvale a oddaně obdělávala jeho pole. Hugova báseň vykresluje obraz Boáze, který po celodenní práci ulehá mezi sklizeným obilím. Hugo důsledně zasazuje hrdinu do prostředí, jež je mu vlastní. Boáz je vylíčen jako štědrý a spravedlivý muž, který zůstává i přes svou zámožnost velkorysý vůči chudým. Pole a obilí jsou mu celým životem, štědrost tak prostupuje i snopy a pytlí s obilím.

„Sa gerbe n'était point avare ni haineuse“ (LV, s. 34)

„Ses sacs de grains semblaient des fontaines publiques.“ (LV, s. 34)

⁹⁸ „un des plus beaux chants bibliques que la poésie du 19e siècle ait donnés.“ Černý, V., *La Légende...*, op. cit., s. 13.

Stáří mu není nevýhodou, naopak přidává cosi, čeho mládí nemůže dosáhnout. Mládí a stáří jsou ostatně konfrontovány i dále ve snové pasáži. Triumf stáří je paradoxem celé básně. Oproti rozmarné kráse a plamenu mládí je oslavována stálá velikost a světlo stáří.

„Le vieillard, qui revient vers la source première,
Entre aux jours éternels et sort des jours changeants“ (LV, s. 34)

Zajímavý je způsob, jakým Hugo celou báseň historicky ukotvuje. Báseň postrádá výraznější epický náboj, Hugo spíše buduje atmosféru scény, obrazu či výjevu. Boázovo spočinutí nejprve zasazuje do neurčitého období „časů moc vzdálených“⁹⁹ („des temps très-anciens“, LV, s. 34), dále však čtenáři nabízí konkrétnější vodítka historického vymezení. Zcela jasně zasazuje scénu do biblických časů.

„Les tribus d’Israël avaient pour chef un juge ;
La terre, où l’homme errait sous la tente, inquiet
Des empreintes de pieds de géants qu’il voyait,
Était encor mouillée et molle du déluge.“ (LV, s. 34)

Jak ale správně poukazují Lagarde s Michardem, události evokované v citovaném čtyřverší (putování izraelského lidu z knihy *Exodus*, potopa v knize *Genesis*) už nejsou aktuální v době, do níž je zasazen příběh o Boázovi a Rút. Navíc je Hugo neuvádí v chronologickém pořadí. Je tedy evidentní, že Hugovým cílem není historická přesnost, nýbrž naopak zahalení minulých časů oním neurčitým „tajemným mýtu“¹⁰⁰. Biblická zatíženost je však v básni přesto zřetelná především na tematické úrovni. Hugo se inspiruje vizemi postav z různých pasáží Bible a vytváří z nich představu, jež se objeví v Boázově snu.

„Comme dormait Jacob, comme dormait Judith,
Booz, les yeux fermés, gisait sous la feuillée ;
Or, la porte du ciel s’étant entre-bâillée
Au-dessus de sa tête, un songe en descendit.

Et ce songe était tel, que Booz vit un chêne
Qui, sorti de son ventre, allait jusqu’au ciel bleu ;
Une race y montait comme une longue chaîne ;
Un roi chantait en bas, en haut mourait un Dieu.“ (LV, s. 34-35)

Vidina stromu, který vyrůstá z Boázova břicha a pne se až k nebi v podobě lidského pokolení, je kombinací dvou biblických motivů. Prvním z nich je Jákobův sen

⁹⁹ Překlad J. Pelána, viz Lagard, A. - Michard, L., *Francoúzká literatura...*, op. cit, s. 187.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 187.

o žebříku (Gn 28,10-14). Jákob, k němuž Hugo Boáze přirovnává, ve snu spatřil „žebřík sahající od země až k nebi“ (Gn 28,12). Poté mu Bůh svěřil rozsévat sémě jeho rodu. V jiném biblickém obraze se hovoří o tzv. Jišajově výhonku (Iz 11)¹⁰¹, který byl dle pozdějších evangelických interpretací ztotožněn s genealogickým stromem Kristova pokolení. V Hugově básni je tedy tato vidina přenesena na Jišajova dědečka Boáze.¹⁰² Ten je do snu zcela pohroužen a svůj údiv nad vidinou vyjadřuje také slovy. Nedovede pochopit, jak by on, slabý, starý a bezdětný vdovec, který stojí jednou nohou v hrobě, mohl zplodit potomstvo. Balancování na hranici smrti je tematizováno skrze Boázovu zemřelou ženu, jež se zdá být živější než on sám („Elle à demi vivante et moi mort à demi.“, LV, s. 35). Boáz je natolik vtažen do snění, že necítí přítomnost Rút ležící u jeho nohou. Hugovi se v závěrečných verších básně daří zhmotnit pokojnou atmosféru tichého spočinutí dvou lidských bytostí, prostoupenou klidem, mírem a něhou. Ani jeden z hrdinů si není zcela vědom, co se v daný okamžik děje. Oba však cítí přítomnost něčeho, co je přesahuje.

„L'ombre était nuptiale, auguste et solennelle ;
Les anges y volaient sans doute obscurément.
Car on voyait passer dans la nuit, par moment,
Quelque chose de bleu qui paraissait une aile.“ (LV, s. 36)

Motiv stínu v prvním verši citace je jedním z mála případů v *Legendě věků*, kdy je tma konotována pozitivně¹⁰³. Ve většině případů je u Huga metaforou zla, temných sil a propastí lidské duše. Zde však naplňuje slavnostní atmosféru obřadním klidem, zahaluje ji svatebním závojem a dává tušit cosi metafyzického. Posledním čtyřverším Hugo propojí onu metafyzickou sílu okamžiku s konkrétní situací hlavního hrdiny. Jako by Boázovo snění prostoupilo sněním Rút.

„(*Ruth se demandait*) Immobile, ouvrant l'œil à moitié sous ses voiles,
Quel dieu, quel moissonneur de l'éternel été,
Avait, en s'en allant, négligemment jeté
Cette faucille d'or dans le champ des étoiles.“ (LV, s. 36)

¹⁰¹ Či také Jišajově stromu, více viz Lagard, A. - Michard, L., *Francouzská literatura...*, op. cit, s. 187.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ V básni „La Toilette d'Isora“ je černá barva vlasů symbolem mládí, bílá oproti tomu představuje stáří. Viz LV, s. 322.

3. 2. 6. *Balaámova oslice (Nu 22,21-34)*

Dieu invisible au philosophe

V této básni Hugo rozvíjí další ze starozákonních příběhů. Tentokrát jde o příběh věštce a jakéhosi falešného proroka Balaáma, který je moabským králem Balákem najat, aby proklel izraelský lid. Král dostane strach ze síly tohoto lidu, který se usadí v jeho zemi, a s Balaámovou pomocí je chce vyhnat. Balaám nejprve vyslechne Hospodinova slova a Baláka odmítá. Nakonec ale přistupuje na Hospodinovu zkoušku a vyráží na své oslici za králem. Hospodin třikrát sešle svého anděla, aby zahradil Balaámovi cestu. Ten však vidí jen svůj hněv a trestá oslici, která na rozdíl od něj anděla vidí a snaží se mu vyhnout. Nakonec oslice promluví a posléze také Bůh, který Balaámovi otevře oči (Nu 22,31). Ten nakonec skutečně navštíví krále, místo aby však izraelský lid zlořečil, na Hospodinovu radu mu požehná.

Hugo se v úvodu básně poměrně věrně drží biblických údajů a reálií, dále se však soustředí především na Balaámovo přemítání během jízdy. Balaám si klade typicky filozofické otázky týkající se podstaty věcí. Hlavou mu vrtá především jeden problém: jsou věci naplněny duchem nebo je vše jen prázdno a nicota? Hugo se tak znovu vrací ke spiritistickému pohledu na svět, kde i v mořské vlně slyší lidský šepot.

„L'ombre prodigieuse est-elle une personne ?
Le flot qui murmure, est-ce une voix qui raisonne ?
Depuis quatre-vingts ans, je vis dans un réduit,
Regardant la sueur des antres de la nuit,
Écoutant les sanglots de l'air dans les nuées.
Le gouffre est-il vivant ? [...]“ (LV, s. 37)

Balaám je unášen proudem svých myšlenek a nevnímá nic kolem sebe. Necháává až příliš mnoho otázek bez odpovědí („Qu'est-ce que nous cherchons?“ „De quel profond néant sommes-nous les ministres ?...“), LV, s. 37). Odpověď přitom přichází z nejméně očekávaných míst.

„L'âne s'arrêta court et lui dit : « Je le vois. »“ (LV, s. 37)

Takto lakonicky a zároveň prorocky nechává Hugo promluvit osla, který našel odpověď na všechny myslitelovy otázky. Bůh, který zůstal Balaámovi skryt, je touto odpovědí. Balaám myslí, zatímco osel vidí. Bůh je však zároveň jednou z mnoha možných odpovědí. Báseň tak lze interpretovat jako konfrontaci dvou forem lidského

poznání – filozofie (příp. vědy) a náboženství.¹⁰⁴ Spíše než o upřednostnění jedné před druhou je snad podstatnější přiznat specifickou důležitost každé z nich. Takové stanovisko se v oblasti umělecké tvorby zdá být zcela legitimní. Ona sama pak poskytuje jeden z možných módů poznání.

3. 2. 7. Závěrečné shrnutí

Z výše analyzovaných básní si lze vytvořit jakousi hrubou představu o tom, jakým způsobem se Hugo vztahuje k biblické tematice. Oporu lze nalézt v častých přirovnáních vztahujících se k výše komentovaným příběhům. Společným prvkem veskrze všech básní je absence výraznějšího epického náboje (např. oproti některým básním z oddílu *Le Cycle héroïque chrétien*). Hugo je zde spíše malířem biblických obrazů. V prvních dvou básních příznačně zachovává logiku a chronologii biblické látky. Ráj je považován za nezkažený počátek světa, Eva za matku lidstva. Je to počátek onoho prvního procesu transfigurace lidstva.¹⁰⁵ Podobným způsobem Hugo zbožšťuje Evu např. v básni „Le Comte félibien“, když požaduje stejnou úctu a respekt k zázraku mateřství jako k hvězdnému nebi.

„Car la maternité, c'est la grande action.
Sachez qu'on doit avoir la même émotion
Devant Ève portant les races inconnues
Que devant l'astre immense entrevu dans les nues ;
Sachez-le, meurtriers ! les respects sont pareils
Pour la femme et le ciel, l'abîme des soleils
Étant continué par le ventre des mères.“ (LV, s. 120)

V básni „L'Amour“ je Eva pojata jako matka všehomíra.

„Par Ève l'homme naît“ (LV, s. 532)

V básni „L'An neuf de L'Hégire“ pak Mohamed takto sní o vzdálených časech ráje:

„Il semblait avoir vu l'Éden, l'âge d'amour,
Les temps antérieurs, l'ère immémoriale.“ (LV, s. 127)

Všechny následující generace tedy musí být nahlíženy z hlediska svého vztahu k tomuto status quo. Příběh o Kainovi je pak jeho protiváhou a přináší silné téma viny

¹⁰⁴ Podobně Hugo konfrontuje vědomosti astronoma Halleyho s učením Bible v básni „La Comète“ Viz LV, s. 583.

¹⁰⁵ Viz kap. 1. 4. *Pokrok a transfigurace*.

a svědomí platné mimo historický čas dějin.¹⁰⁶ V básni „Le Petit roi de Galice“ takto Hugo ztotožňuje španělské infanty s Kainem a vytváří tak z Kaina obecně platný lidský typ.

„Ils sont frères ; c'est bien ; sont-ils amis ? Non, certes.
Ces Caïns pour lien ont la perte d'autrui.“ (LV, s. 214)

Pokud jde o motiv oka pronásledujícího Kaina, domníváme se, že ho lze chápat nejen jako personifikaci Boží přítomnosti, nýbrž i v jeho profánní podobě: jako ono titulní svědomí, které člověka tíží především zevnitř, které vychází z hloubi temných zákoutí duše. V tomto ohledu se nám tedy jeví relevantní Baudouinův psychoanalytický vhled do básně tak, jak byl přiblížen v kapitole 2. 3. 2. *Bible, mýtus a psychoanalýza*. Básně „Les Lions“ a „Booz endormi“ představují jakousi protiváhu k hříšníkovi Kainovi. Jsou dokladem síly lidského ducha a dobra, jež se v něm ukrývá. Báseň o Boázovi je navíc zahalena myticko-snovým oparem, jež je tolik typický pro celou *Legendu věků*. Poselství básně „Le Temple“ lze spatřovat ve víře v lidskou spolupráci při tvorbě něčeho velkého. Příběh o Balaámovi a jeho oslu pak nabízí zajímavý pohled na myslící subjekt, který je natolik pohroužen do svých myšlenek, že nevidí to podstatné. Jednotlivé básně spojuje také Hugova tendence soustředit pointu a poselství do posledního verše básně. Ze čtenářského hlediska působí tyto verše jako jakési poslední a nevyvratitelné slovo básníkovo, proti němuž není radno nic namítat. Ve zmiňované básni „Dieu invisible au philosophe“ působí jediný verš pronesený oslem kontrastně nejen v poměru k předchozímu rozsáhlému filozofovu rozjímání, ale především k obsahu obou sdělení. Myšlenky vznikají, zatímco Bůh jest.

3. 3. Biblická témata

V závěrečné části třetí kapitoly se budeme zabývat vybranými básněmi *Legendy věků*, ve kterých Hugo syntetizuje podstatná témata biblických příběhů s vlastním světonázorem a stanovisky, a vytváří tak zcela specifický druh obrazů, které lze nazvat biblickými tématy. Oproti práci s detailem v básních předchozích (oko, snopy obilí) a pozornosti věnované konkrétním biblickým postavám, jde v tomto případě spíše o abstraktní monumentální vize člověka, jeho minulosti a budoucnosti. Vybrali jsme básně ze tří závěrečných oddílů sbírky (*Vingtième siècle, Hors des temps a Abîme*).

¹⁰⁶ Viz kap. 1. 4. *Pokrok a transfigurace*.

Básně „Plein Ciel“ a „La Trompette du jugement“ byly vybrány jako symbolické zakončení procesu transfigurace započatého v básních „Le Sacre de la femme“ a „La Conscience“. Jako třetí byla zvolena báseň „L’Homme“ z posledního oddílu sbírky.

3. 3. 1. *Plein ciel*

Titulní, optimismem prodchnutá báseň je jakousi odpovědí na báseň „Pleine mer“ ze stejného oddílu.¹⁰⁷ V té Hugo vytváří vizi děsivé mořské příšery či korábu, který bloudí oceánem a symbolizuje „starý svět“ („Léviathan; c’est là tout le vieux monde“ LV, s. 714), konkrétně 19. století a časy znepráteleného bratrství („en ces temps des frères ennemis“ LV s. 716) a individualismu („le progrès solitaire“ LV, s. 717). Minulý svět je časem rozporů, předsudků, poroby a roztříštěnosti jazyka i člověka („L’Adam slave luttait contre l’Adam germain“ LV, s. 717). Je onou „Babylonskou věží moří“ („Babel des mers“ LV, s. 715). Tento svět je však již minulostí, je třeba obrátit zrak k nebi.

Antitezí bludné a neforemné mořské příšery je v básni „Plein ciel“ vzdušný koráb, který sebejistě míří kupředu. Kapitánem či spíše pilotem této vzducholodi je člověk.

„Qu’est-ce que ce navire impossible ? C’est l’homme.
C’est la grande révolte obéissante à Dieu !“ (LV, s. 720)

Dynamika pohybu majestátního plavidla je poháněna prudkou silou, nebojácností a vztekem. Je onou „vzpourou poslušnou Bohu“.

„C’est la matière, heureuse, altière, ayant en elle
De l’ouragan humain“ (LV, s. 720)

„Audace humaine ! effort du captif ! sainte rage !
Effraction enfin plus forte que la cage !“ (LV, s. 720)

„Miracle, il gouverne un prodige.“ (LV, s. 720)

A proti čemu vlastně koráb vyplouvá navzdory? Proti minulým časům válek, útlaku a bezpráví. Proti neřestem starých časů, které nechává za sebou, a nahlíží svět z nové perspektivy mládí a světla. Jako Noemova archa proráží peřeje mraků

¹⁰⁷ Podobně Hugo konfrontuje např. rozsáhlou báseň zla „L’Épopée du ver“ s básníkovou vírou v sílu dobra v „Le Poëte au ver de terre“ Viz LV, s. 210.

a nezadržitelně míří do rajského lůna („l'immense oiseau plane au fond d'un paradis.“
LV, s. 723.

„Toute l'antique histoire affreuse et déformée
Sur l'horizon nouveau fuit comme une fumée.“ (LV, s. 725)

L'homme force le sphinx à lui tenir la lampe.
Jeune, il jette le sac du vieil Adam qui rampe, s. 726

„Paix ! gloire ! et, comme l'eau jadis, l'air aujourd'hui
Au-dessus de ses flots voit l'arche.“ (LV, s. 722)

Nový člověk v novém světě by si měl přesto ponechat něco ze své původnosti. Měl by se držet svého cíle, tedy snažit se být lepší, zároveň však nepopřít sám sebe, resp. část biblického Adama v sobě. Měl by usilovat o ideální podobu své vlastní identity.

„Pas si loin ! pas si haut ! redescendons. Restons
L'homme, restons Adam ; mais non l'homme à tâtons,
Mais non l'Adam tombé ! Tout autre rêve altère
L'espèce d'idéal qui convient à la terre.
Contentons-nous du mot : meilleur ! écrit partout.“ (LV, s. 727)

Touto ideální podobou je pak člověk ve světě, kde ho nedostihne oko svědomí a kde nad každým krokem jeho duše budou pokojně bdít nebeští andělé. Teprve tehdy bude na dosah země zaslíbené.

„Les êtres inconnus et bons, les providences
Présentes dans l'azur où l'œil ne les voit pas,
Les anges qui de l'homme observent tous les pas,
Leur tâche sainte étant de diriger les âmes,
Et d'attiser, avec toutes les belles flammes,
La conscience au fond des cerveaux ténébreux“ (LV, s. 727)
[...]
Voici qu'on voit bleuir l'idéale Sion. (LV s. 728)

Magickou funkcí tohoto korábu je tedy přerod lidstva v organický celek božského a pozemského, v němž by neexistovalo rozporů a nesouladu. V harmonii prodchnutém světě by byl takový národ dovršením stávajícího pokolení a zároveň příslibem nového začátku. Tato utopická vize, jež se výrazně vztahuje k biblickému věku, je dle našeho názoru dokladem přítomnosti mytického pojetí času v *Legendě věků*.

„Elle a cette divine et chaste fonction
De composer là-haut l'unique nation,
À la fois dernière et première“ (LV, s. 732)

3. 3. 2. *La Trompette du jugement*

Báseň z oddílu „Hors des temps“ představuje další z Hugových vizí osudu lidstva závěrečné části *Legendy věků*. Tentokrát je však tato představa poněkud chmurnější a lze ji považovat za parafrázi novozákonního Janova zjevení o konci světa a posledním soudu, kdy bude každý člověk souzen podle svých činů (Zj 20,11). Ústředním motivem básnickovy vidiny je zde jakási ohromná bronzová trubka (či pozoun, „ce buccin fatal“ LV, s. 734) zahalená do mračen a mlhy a zasazená do nehybného bezčasí noci (noc je zde sestrou smrti: „Oh ! la Nuit réveillant la Mort, sa sœur jumelle !“ LV, s. 737). Dokud tento hrozivý nástroj mlčí, je obklopen nehybnou věčností a trvající nicotou. Nástroj však dává tušit tíživé tajemství, jež by mohlo být prozrazeno se všemi svými důsledky. Vše, co se dosud zdálo němé, zapomenuté či ztracené, by bylo uvedeno v pohyb a zpřítomněno hlasem tohoto nástroje. V tuto hodinu by se objevila „záhadná tvář soudcova“ („le front mystérieux du juge apparâtrait!“ LV, s. 735)

„Ce clairon avait l'air de savoir le secret.

On sentait que le râle énorme de ce cuivre
Serait tel qu'il ferait bondir, vibrer, revivre
L'ombre, le plomb, le marbre, et qu'à ce fatal glas,
Toutes les surdités voleraient en éclats ;
Que l'oubli sombre, avec sa perte de mémoire,
Se lèverait au son de la trompette noire ;
Que dans cette clameur étrange, en même temps
Qu'on entendrait frémir tous les cieux palpitants,
On entendrait crier toutes les consciences“ (LV, s. 735-736)

Tento hlas bude zvukem hrobek („Cette vibration communiquée aux tombes“ LV, s. 736) a katakomb („Cette sommation aux blêmes catacombes“ LV, s. 736). Ohlásí smrt a konec věků.

„Oui, c'est vrai, — c'est du moins jusque-là que l'œil plonge, —
C'est l'avenir, — du moins tel qu'on le voit en songe, —
Quand le monde atteindra son but, quand les instants,
Les jours, les mois, les ans, auront rempli le temps,
Quand tombera du ciel l'heure immense et nocturne“ (LV, s. 736)

Kolem hrozivého nástroje se jako Babylonská věž točí spirála lidských radostí a smutků, ctností a radostí („Une obscure Babel y tordait sa spirale.“ LV, s. 737). Jeho dva konce jsou propojením mezi Edenem a Sodomou.

„Sa dimension vague, ineffable, spectrale,
Sortant de l'éternel, entrant dans l'absolu.
[...]
Un de ses bouts touchait le bien, l'autre le mal ;
Et sa longueur allait de l'homme à l'animal,
Quoiqu'on ne vît point là d'animal et point d'homme ;
Couché sur terre, il eût joint Éden à Sodome.“ (LV,

Tato propast lidských činů pojme všechny neřesti a z prachu lidských pokolení se pak na této „náhrobní spirále“ („l'orbe sépulcral“ LV, s. 738) vytvoří jednotlivé vrstvy. Takto Hugo zobrazuje příchod „kulhavé spravedlnosti“ („le pas boiteux de la justice“ LV, s. 738), která vykoná konečný soud. Poslední verše jsou vyobrazením bytosti, jež prostřednictvím nástroje onen soud vykoná.

Tant l'être, quel qu'il fût, debout dans l'ombre horrible,
— Sans doute quelque archange ou quelque séraphin
Immobile, attendant le signe de la fin, —
Plongeait profondément, sous les ténébreux voiles,
Du pied dans les enfers, du front dans les étoiles !“ (LV, s. 739)

3. 3. 3. *L'Homme*

V úvodní básni posledního oddílu *Abîme* Hugo nechává zaznít první z hlasů titulní propasti kosmu a není jím nikdo jiný než Člověk¹⁰⁸. Ten ve své promluvě rozhodně nešetří sebevědomím. V této tirádě egoismu se mnohočetný básnický subjekt pasuje do role duše neživých („l'esprit vivant au sein des choses mortes“ LV, s. 740), pronásledovatele a dobyvatele temnot („l'ombre que je poursuis“ LV, s. 740) a pána tvorstva:

„Je vis ! dans mes deux mains je porte en équilibre
L'âme et la chair ; je suis l'homme enfin, maître et libre.
Je suis l'antique Adam ! j'aime, je sais, je sens ;
J'ai pris l'arbre de vie entre mes poings puissants“ (LV, s. 740)

Člověk se zmocnil života a jeho potenciality. Hugo si zde zajímavým způsobem pohrává s motivem jablka, které zde může odkazovat ke stromu poznání dobra a zla a biblickému Adamovi, zároveň je však symbolem gravitace a oslavou vědy.

„Et je fais sur leurs fronts tomber toutes les pommes ;
Car, science, pour moi, pour mes fils, pour les hommes
Ta sève à flots descend des cieux pleins de bonté,
Car la Vie est ton fruit, racine Éternité !“ (LV, s. 740)

¹⁰⁸ V dalších básních oddílu *Abîme* dále promlouvají např. Země, Slunce či mléčná dráha. Viz LV, s. 741-746.

Člověk chce, vůlí a s Nimrodovým lukem v rukou dosáhne svého. Překoná vzdálenosti a docílí nemožného.

„Caïn meurt, l'avenir ressemble au jeune Abel ;
Je reconquiers Éden et j'achève Babel.“ (LV, s. 741)

Ono nenápadné osobní zájmeno „je“ není u Huga nějakým konkrétním „já“. Je synekdochickým vyjádřením lidstva, které usiluje dosáhnout biblického věku a zároveň ho překonat. Snaží se znovu zakusit svůj vlastní počátek a napravit omyly, jichž se dopustilo. V citovaném dvojverší spočívá ona ironie lidstva: mýtus o nikdy neutuchající a nenaplnitelné touze po nemožném. Biblický věk mýtu jako něco, k čemu se bude lidstvo navždy vztahovat, s čím bude vždy konfrontováno a čeho nikdy nebude moci dosáhnout. Co je v každém okamžiku přítomno a zároveň „navěky vzdáleno“. V tom spočívá historický paradox mytického věku. V básni je však kromě jisté ironie a skepse (oproti vitálnímu optimismu básně „Plein Ciel“) k lidskému zmocňování se světa obsažena také jistá životní energie, kterou je poháněn pokrok.

3. 3. 4. Závěrečné shrnutí

Všechny tři básně zařazené do podkapitoly 3. 3. *Biblická témata* spojuje jejich charakter zjevení či vize. Ve všech je určitým způsobem reflektována vidina člověka a jeho budoucnosti. V první básni jde o konkrétní představu 20. století., báseň „La Trompette du jugement“ je zasazena do období mimo historický čas a poslední z básní se odehrává v jakési propasti času. Každá z básní má specifickou náladu a přináší poměrně odlišný náhled na osud lidstva. „Plein ciel“ je zcela otevřeně a přiznaně optimistickým manifestem víry v člověka. Reflektuje Hugovu fascinaci vědou a pokrokem. Budoucnost je vykreslena v kontrastu k temným časům minulosti jako období světla a svobody. Tato budoucnost však zůstává pevně zakotvena v ideální podobě biblického věku (Adam, Sion), jehož podstata zůstane zachována i v novém světě. „La Trompette du jugement“ je oproti tomu apokalyptickou vizí zpečetění osudu lidstva. Biblický věk je nahlížen z hlediska své finality (Eden – dobro – spása, Sodoma – zlo – zatracení). Báseň nenabízí vidinu budoucnosti, nýbrž jen konečného soudu. V závěrečné básni „L'Homme“ pak promlouvá až přehnaně pyšný člověk, který zaslepeně věří ve své schopnosti a moc nad světem. V básni jako by se mísila víra v člověka z „Plein ciel“ a konečnost vykonaného gesta básně „La Trompette du jugement“. Zde se totiž konečným soudcem stává sám člověk, který se neohlíží a se

světem zachází mocensky. K mytickému věku Bible se staví podobným způsobem – snaží se ho (slovy vojevůdce) dobýt („je reconquiers Éden“) a překonat („j’achève Babel“). Hugo zde skrze takového člověka nechává zaznít své vlastní obavy z limitů lidstva, jež ho i jako přesvědčeného humanistu pravděpodobně nikdy neopustily. Tomu odpovídá i nejednoznačnost závěru, který lze z konfrontace jednotlivých básní vzhledem k Hugově představě budoucnosti lidstva vyvodit.

Závěr

Legenda věků je básnickou sbírkou, do níž není snadné proniknout. Nesnáze způsobuje vedle samotného rozsahu také širě zpracovávaných látek. Ve snaze postihnout vývoj lidstva od jeho počátků až do časů, které ještě nenastaly, Hugo čerpal náměty svých básní z látek středověkých, orientálních, antických, ale také z látek mladších (např. barokní inkvizice). Takové rozpětí vyžaduje od čtenáře poměrně pevnou vůli znovu pronikat do tak odlišných epoch a kultur a dále také schopnost vybírat z příběhů to podstatné a neztratit se v obrovském množství odkazů a aluzí. Jeden tematický okruh však skladbu protíná v celém jejím rozsahu a usnadňuje tak čtenáři orientaci - je jím okruh biblický. Ten sbírkou prostupuje nejen jako zdroj příběhů a námětů, ale také jako mýtus, k němuž se sbírka neustále vztahuje (na úrovni pojetí člověka, času a dějin).

Při snaze definovat biblická témata jsme si nejprve stanovili zjistit, jaká jsou hlavní témata sbírky jako takové, tj. nalézt její hlavní ideové pilíře a specifika. Výsledkem tohoto snažení je první část diplomové práce. V té jsme se snažili postihnout výrazné aspekty sbírky, které na čtenáře při jejím čtení nejvíce působí (humanismus, souboj protikladů, specifické pojetí času, aj.) I přes ohromný rozsah sbírky se v ní některé myšlenky opakují v nesčíslných variacích (souboj dobra a zla, vztah části a celku, víra v pokrok, atd.).

V následující kapitole jsme se pokusili nalézt pro tato témata inspirační oporu, přičemž jsme vycházeli především z dobového literárního kontextu a autorových filozoficko-náboženských východisek. Na základě nich jsme se následně pokusili vytvořit argumenty pro opodstatněnost biblických témat v *Legendě věků*. Výběr biblické tematiky je u Huga motivován vedle samotné autorovy povahy (angažovanost, vizionářství), básnického ducha (velkolepost a síla básnického slova) a ideových přesvědčení (humanismus) také dědictvím dobových uměleckých směrů – romantismu a symbolismu. Oba směry spojuje tíhnutí k mýtu, fantastičnu a všemu, co se zdá být nepostižitelné. Mýtus jsme tedy ustanovili jako klíč k pochopení role biblických motivů v *Legendě věků*. V rámci druhé části práce bylo také naznačeno psychoanalytické pojetí mýtu jakožto cesta k pochopení autorovy osobnosti a díla.

Biblická témata jsme se nesnažili definovat na základě zkoumání Bible jako takové, nýbrž z hlediska funkčnosti biblických motivů v rámci zvolené básnické sbírky. Na základě výše shrnutých postřehů jsme pak zkoumali různé projevy „bibličnosti“ v *Legendě věků*. První typ přítomnosti Bible v *Legendě věků* představují básně, v nichž autor v rámci zpracovávaného námětu využívá referencí a odkazů k biblickým postavám a příběhům. Tento způsob jsme sledovali na příkladu básně „La Vision d’où est sorti ce livre“. V této a mnoha dalších básních sbírky fungují biblické aluze metaforicky jako synekdochické označení lidstva, jako zobecněné lidské typy v určitém okamžiku dějin. Zajímavou součástí této autorovy práce s biblickými aluzemi shledáváme ve využití determinantů¹⁰⁹. Právě těmito postavami rozumíme onoho „mytického člověka“ ze stejnojmenné kapitoly první části práce, v němž se mísí konkrétní hrdina s abstraktním pojmem. V Hugově poezii se tyto postavy tyčí jako ústřední milníky dějin lidstva. Vedle historického významu mají ovšem především svou mytickou povahu – vysvětlují původ lidstva a jeho strastí. Jsou symbolickým znázorněním přeměny lidstva v proudu dějin.¹¹⁰ Biblické postavy jsou zde zobrazeny z hlediska své funkce v historii lidstva.

Pokud jde o druhý typ básní, v nichž Hugo aktualizuje autentické biblické příběhy, jedná se o citlivě zpracovanou biblickou látku, v níž autor pojednává o konkrétních hrdinech s konkrétními lidskými osudy a tématy. Při jejich čtení máme pocit, jako bychom si prohlíželi barokní obrazy, např. Rubensova *Daniela v jámě lvové*¹¹¹ či Rembrandtovo zpracování *Balaámovy oslice*¹¹². Jedná se spíše o obrazy či výjevy z biblických příběhů. V Hugových aktualizacích nejde o věrnost původní látce či o její doslovnost. Hugo nechává do básní pronikat především obecně lidské hodnoty, jako jsou nevinnost, štědrost, spravedlnost, mír, svoboda, či oddanost. Tyto hodnoty pak na jiných místech sbírky zpřítomňuje právě skrze biblické postavy (nezkaženost ráje, Eva jako symbol mateřství, Kainova vina, atd.)

¹⁰⁹ Viz kap. 1. 3. *Vztah části a celku*.

¹¹⁰ „Ce qu’il accomplit ainsi, de la chute d’Adam en Caïn à son ascension dans le ciel du XXème siècle, c’est sa *transfiguration*.“ Millet, C., *Épopée, histoire...*, op. cit., s. 13.

¹¹¹ „Daniel dans la fosse aux lions“ (Peter Paul Rubens, 1613-1615, National Gallery of Art, Washington, D.C.).

¹¹² „L’Ânesse de Balaam“ (Rembrandt van Rijn, 1626, Musée Cognacq-Jay, Paříž).

Posledním typem jsou specifické básně závěrečných oddílů *Legendy věků*, jejichž témata lze nazvat biblickými. Těmi zde tedy rozumíme hlavní témata biblické látky prošlá filtrem básníkovy vědomí, zpracovaná básnickým slovem a zasazená do kontextu ostatních ideových inspirací a vlivů. Jedná se o básnickou vizi budoucnosti (či konce) lidstva. Na několika místech této práce bylo pojednáno o nesourodosti některých Hugových myšlenek vycházejících z různých filozoficko-náboženských základů (manichejství, panteismus, východní náboženství). Podobně v básníkově zápasí fascinace pokrokem a víra ve vědu s romantickou citovostí a smyslem pro iracionální (vize červa, mořské příšery Léviathan, personifikovaná zvířata a živly). Důsledkem jsou pak závěry, které si často protirečí. Paradox závěrů se dotýká i pohledu na biblický věk. Ten je nahlížen jako prvotní, věčná a zároveň finální podoba lidské existence (zůstat Adamem a zároveň se stát lepším Adamem v básni „Plein ciel“). Představuje triumf dobra a harmonie (dosažení Edenu) i předmět touhy po nemožném (paralelní existence odvrácené strany ráje – Sodomy v básni „La Trompette du jugement“, dokončení Babylonské věže v básni „L’Homme“). Hugo v těchto básních vytváří magii svého básnického slova jakýsi utopický mýtus o lidstvu, který uskutečňuje na úrovni chápání času, postav i jazyka. V tomto mýtu je obsažena bezbřehá víra v lidské schopnosti i neodbytná obava a úzkost z jejich mezí. Právě v této rozporuplné aspiraci po mýtu jsou obsažena biblická témata v *Legendě věků*.

Résumé

L'objectif du recueil de poèmes *La Légende des siècles* réside dans la mise en scène de l'évolution de l'humanité au cours de différentes époques historiques. Un défi digne d'un poète tel que Victor Hugo, qui n'a jamais cessé de tenter l'impossible et l'inexprimable. Dans cette composition poétique il a essayé de résumer l'activité humaine tout au long des siècles et des cultures. Quelles sont les origines de l'activité humaine? Quels sont sa nature et son avenir? Voici les sujets principaux abordés par le recueil. En essayant de trouver les réponses à ces questions, Victor Hugo ne pouvait omettre les récits fondateurs de la création de l'humanité – les récits bibliques. Le but de ce mémoire consiste en la recherche des éléments et aspects bibliques et l'analyse de leur rôle et de leur fonction au sein du recueil à travers des poèmes choisis.

L'obstacle le plus complexe auquel nous avons été confrontée au tout début de la recherche consistait à définir les thèmes bibliques dans *La Légende des siècles*. En cherchant la réponse nous avons décidé de procéder en partant des thèmes généraux du recueil qui sont, à notre avis, significatifs même pour la compréhension du rôle des aspects bibliques. Ce parcours thématique de la première partie du mémoire se consacre à certains aspects choisis du recueil. Tout d'abord, nous nous sommes consacrée à la présence de l'humanisme dans le recueil, motivant certains thèmes de ce dernier, tels que la liberté, le progrès, le crime, etc. De même, nous avons étudié la problématique des personnages (leur caractère mythique) ou la conception du temps et de l'histoire (temps historique du passé/anhistorique du mythe). Cette partie se consacre également aux motifs de la transfiguration ou du progrès dans *La Légende des siècles*. Suite à ces réflexions, nous avons conclu que le recueil contenait un nombre relativement restreint de thèmes porteurs (le combat du bien et du mal, le progrès scientifique et moral, la relation entre la partie et le tout) malgré sa vasteté. Par contre, ces thèmes sont représentés à travers d'innombrables variations. Nous supposons que cette observation confirme la soi-disant fidélité à de Victor Hugo lui-même, comme le remarque Pierre Albouy à propos de l'œuvre de ce dernier.¹¹³

¹¹³ „C'est qu'il est peu d'écrivains qui, à travers une œuvre si diverse, demeurent, de bout en bout, aussi semblables, aussi identiques à eux-mêmes que l'est, dans son fond, Victor Hugo.“ Albouy, P., *La création...*, op. cit., s. 15.

Dans la deuxième partie du mémoire, nous avons mené un parcours historique et biographique afin de situer le recueil et ses idées dans le contexte littéraire de l'époque et de la vie de l'auteur. Vu les rapports entre l'œuvre de Victor Hugo et les mouvements littéraires de l'époque (romantisme, symbolisme) et les points communs entre ces derniers (l'aspect mythique), nous avons désigné l'aspect du mythe comme l'élément clé de la compréhension des aspects bibliques dans *La Légende des siècles*. Nous avons également proposé une approche psychanalytique de l'interprétation du mythe sur l'exemple du travail de Charles Baudouin et de son interprétation du personnage caïmien dans l'œuvre de Victor Hugo. En ce qui concerne les différentes inspirations philosophiques et religieuses (spiritisme, pantéisme, occultisme) qui ont pénétré la pensée hugolienne, il s'agit d'un amalgame d'idées choisies basées sur ces courants.

Après cette vaste introduction à l'univers de *La Légende des siècles*, nous sommes passée à l'analyse de poèmes choisis qui reflètent en quelque sorte „le biblique“. Premièrement, nous nous sommes arrêtée devant ceux qui font référence aux personnages et récits bibliques en les considérant en tant que métaphores. Nous avons choisi le poème qui introduit tout le recueil – „La Vision d'où est sorti ce livre“ pour expliquer ce type de représentation biblique. Dans ce poème les personnages bibliques représentent par une synecdoque l'humanité en tant que telle. En même temps, ils incarnent des personnages schématiques typisés qui assument la fonction de tournants de même que de points d'appui de l'histoire.

Deuxièmement, nous avons relevé un groupe de poèmes de la deuxième section du recueil (*D'Ève à Jésus*) qui actualisent directement les récits bibliques ou bien de l'Ancien Testament. Dans ces poèmes, Hugo peint les images de personnages bibliques concrets par l'intermédiaire desquels il met en scène les valeurs traditionnelles humaines comme l'innocence, la générosité, la justice, la paix, la liberté ou le dévouement. Les valeurs des récits traitant les premiers jours de l'humanité dans „Le Sacre de la femme“ ou la fratricide dans „La Conscience“ sont dans d'autres parties de la *Légende des siècles* actualisées via les personnages bibliques.

Le dernier type de présence du biblique dans *La Légende des siècles* est représenté par trois poèmes de la fin du recueil. Ces trois poèmes ont en commun leur caractère visionnaire. Il s'agit de visions poétiques de l'avenir de l'humanité. Les personnages bibliques ne sont plus des êtres humains concrets avec leurs destins. Ils

sont considérés plutôt comme des archétypes éternels qu'il faut laisser résonner dans notre intérieur à jamais. Il faut rester dans le mythe biblique et le transgresser en même temps, être meilleur (le meilleur Adam biblique dans „Plein ciel“). Pourtant, les deux forces vitales du bien et du mal sont inébranlables dans le jugement dernier („La Trompette du jugement“). Dans ces poèmes Victor Hugo crée un nouveau type de mythes proches de l'utopie qui thématissent le désir éternel de l'impossible. L'humanité va tenter pour toujours de „reconquérir Éden“ et „d'achever Babel“ („L'Homme“). Elle va s'efforcer de faire taire ce vilain Caïn et de laisser renaître Abel. C'est dans cette double aspiration contradictoire au mythe que résident les thèmes bibliques de *La Légende des siècles*.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- HUGO, Victor. *La Légende des siècles*. Paris : Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 1950

Sekundární literatura

- ALBOUY, Pierre. *La création mythologique chez Victor Hugo*. Paris : José Corti, 1963
- AMROUCHE, Jean El Mouhoub. *Sous le feu la cendre*. Paris : Non Lieu, 2012
- BAKEŠOVÁ, Alena. *Filosofický slovník*. Praha : Euromedia Group - Knižní klub, 2009
- BARRÈRE, Jean-Bertrand. *Victor Hugo, l'homme et l'œuvre*. Paris : SEDES, 1984
- BARTHES, Roland. *Nulový stupeň rukopisu*. Praha : Československý spisovatel, 1967. Přel. Josef Čermák
- BAUDOIN, Charles. *Psychanalyse de Victor Hugo*. Paris : Armand Colin, 1972
- BAUDOIN, Charles. *Psychanalyse de Victor Hugo*. Genève : Éditions du Mont-Blanc, 1943
- CALVOCORESSI, Peter. *Kdo je kdo v Bibli*. Praha : Baronet, 1996
- FOUILLOUX, Danielle. *Slovník biblické kultury*. Praha : EWA, 1992
- HENDRICH, Josef - RADINA, Otomar - TLÁSKAL, Jaromír. *Francouzská mluvnice*. Plzeň : Fraus, 2001
- HUGO, Victor. *La Légende des siècles. Tome premier*. Préface et notes par Václav Černý ; adaptation slovaque par Jozef Hudec. Praha : Československá grafická unie, 1937
- HUGO, Victor. *Les Contemplations*. Paris : Gallimard : Librairie générale française, 1965
- KOPAL, Josef. *Dějiny francouzské literatury*. Praha : Melantrich, 1949
- LAGARDE, André - MICHARD, Laurent. *Francouzská literatura 19. století*. Praha : Garamond, 2008
- LASSERRE, Pierre. *Le Romantisme Français : essai sur la révolution dans les sentiments et dans les idées au XIXe siècle*. Paris : Garnier frères, 1919

- MESCHONNIC, Henri, ÔNO, Manoko. *Victor Hugo et la Bible* (éd. sous la direction de Franck Laurent). Paris : Maisonneuve et Larose, 2001
- MYSLBEK, Karel. *Viktor Hugo a jeho Legenda věků*. Písek : Obecní vyšší reál. škola v Písku, 1902
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník. A – P*. Praha : Kalich : Česká biblická společnost, 1992
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník : R – Ž*. Praha : Kalich : Česká biblická společnost, 1992
- PECHAR, Jiří. *Interpretace a analýza literárního díla*. Praha : Filosofia, 2002
- ŠIMEK, Otakar. *Dějiny francouzské literatury v obrysech. Díl 4, Literatura 18. a 19. století*. Praha : SNKLU, 1962
- ŠRÁMEK, Jiří. *Panorama francouzské literatury : od počátku po současnost. I*. Brno : Host, 2012
- WULF, Judith. *La Légende des siècles de Victor Hugo*. Neuilly-sur-Seine : Atlante, 2001

Elektronické zdroje

- BAUDELAIRE, Charles. *Réflexions sur quelques-uns de mes contemporains*. Wikisource. [cit. 2013-07-22].
Dostupné z: http://fr.wikisource.org/wiki/Réflexions_sur_quelques-uns_de_mes_contemporains
- *Bible : překlad 21. století*. Praha : Biblion, 2009.
Dostupné z: <http://www.bible21.cz/online>
- CHARLES-WURTZ, Ludmila. Colloque sur "L'œil de Hugo" organisé par le Groupe Hugo (Université Paris 7) et le Musée d'Orsay sous la direction de P. Georgel, D. Gleizes, S. Guégan, S. Le Men, G. Rosa et N. Savy en septembre 2002, paru aux Editions Des Cendres, 2004, [cit. 2013-07-22].
Dostupné z: http://groupugo.div.jussieu.fr/Groupugo/Textes_et_documents/Wurtz_Babel.pdf
- LAFORGUE, Pierre. La Légende d'un enfant du siècle. *Romantisme* [online]. 1988, 60, [cit. 2013-06-17].
Dostupné z: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_0048-8593_1988_num_18_60_5493
- MESCHONNIC, Henri. Portrait de Victor Hugo en homme siècle. *Romantisme* [online]. 1988, 60, [cit. 2013-05-13].

Dostupné z:

http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_0048-8593_1988_num_18_60_5490

- MILLET, Claude. *Epopée, histoire universelle et psychologie*. Communication au colloque de préparation à l'agrégation de Lettres Modernes sur La Légende des siècles, dir. J.-L. Diaz à Paris VII. SEDES / Romantisme, actes du colloque de Paris VII sur La Légende des siècles, 2001, [cit. 2013-07-10].

Dostupné z:

http://groupugo.div.jussieu.fr/Groupugo/Textes_et_documents/Epop%C3%A9e%20%20histoire%20universelle%20et%20psychologie.pdf

- RASER, Timothy. Victor Hugo et l'oubli de l'histoire. *Romantisme* [online]. 1988, 60, [cit. 2013-06-17].

Dostupné z:

http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_0048-8593_1988_num_18_60_5494

- Biblické citace

Dostupné z: http://www.evangnet.cz/napoveda:biblicke_citace

České překlady básní *Legendy věků*:

- FRANCL, Gustav. *Eviradnova píseň. Orel z přílby. Satyr.* In: Lagarde, André - Michard, Laurent. *Francouzská literatura 19. století.* Praha : Garamond, 2008
- KADLEC, Svatopluk. *Satyr.* Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1947
- MACUROVÁ, Naděžda, HRBATA, Zdeněk. *Širé moře, širé nebe.* Praha: Supraphon, 1986
- PELÁN, Jiří. *Spící Boáz.* In: Lagarde, André - Michard, Laurent. *Francouzská literatura 19. století.* Praha : Garamond, 2008
- REYNEK, Bohuslav. *Spící Booz.* Stará Říše na Moravě: Marta Florianová, 1933
- VONDROVIC, Tomáš. *Satyr.* Praha: Lyra Pragensis, 1971
- VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Spící Booz. Píseň mořských dobrodruhů. Práce zajatých. S kým jsem šel.* In: *Poesie francouzská nové doby.* Praha: Nakladatelství Dr. Eduarda Grégra, 1878

Anotovaný rejstřík starozákonních postav a motivů¹¹⁴

- Ábel** 33, 47, 61 Druhý syn Adama a Evy, pastýř. Byl zabit svým bratrem Kainem. Představuje prototyp nevinné oběti.
- Adam** 14, 17, 40-41, 45-47, 57-58, 60-61, 64-65, 68 První člověk. Nenarodil se, nýbrž byl stvořen Bohem. Obýval s první ženou Evou ráj. Když porušil zákaz jíst ovoce stromu poznání, byl Bohem vypuzen z Edenu. Slovo Adam znamená v hebrejštině „člověk“.
- Áron** 42 Mojžíšův společník během vyvedení izraelského lidu z Egypta.
- Babylonská věž (Babel)** 16-17, 20, 22-23, 33, 44-45, 57, 57, 59, 61-62, 68 Nedokončená dominanta stejnojmenného města. Když Bůh viděl, že lidé chtějí postavit věž tak vysokou, aby dosáhla do nebes, zmátl jim jazyky a lidé se při stavbě nedorozuměli. Slovo Babel má proto význam „zmatek“.
- Balaám** 54, 56, 64 Významný prorok, jenž byl povolán moabským králem Balákem, aby zlořečil izraelitům. Nejprve odmítl, ale pak nabídku zvažil a vydal se na své oslici za Balákem. Bůh mu jako zkoušku do cesty postavil anděla, viděla ho však jen Balaáмова oslice. Nakonec Balaám izraelitům požehnal.
- Becaleel** 51 Řemeslník pověřený výrobou schránky na desky Desatera a dalšího posvátného zařízení.
- Boáz** 34-35, 38-40, 42, 45, 51-53, 56 Zámožný zemědělec, který pomohl snaše své příbuzné v nouzi a nechal ji obdělávat svá pole. Na konec si Rút vzal za ženu. Je řazen do rodové linie Ježíše Krista.
- Daniel** 40, 45, 49-50, 64 Odvážný muž, který působil jako státní úředník a těšil se přízni několika králů (Belšasar, Darjaveš). Závistiví nepřátelé na něj nastražili past. Pro svou víru byl uvržen do lví jámy, jako zázrakem však

¹¹⁴ Podle CALVOCORESSI, P. *Kdo je kdo v Bibli*. Praha : Baronet, 1996 a FOUILLOUX, D. *Slovník biblické kultury*. Praha : EWA, 1992.

	vyvázl bez zranění.
David 42, 45	Významný izraelský král, Jišajův syn (Boázova rodová linie). Porazil v boji obra Goliáše. Nejprve byl ve službách krále Saula, později upadl do královny nemilosti. Po jeho smrti se sám stal králem. Zvolil Jeruzalém za hlavní město Izraele.
Eden 17, 46, 55, 60-62, 65, 68	Místopisné označení zahrady, kde žili Adam s Evou předtím, než byli Bohem vyhnáni. S malým počátečním písmenem také ve významu ráj.
Eva 46-47, 55, 64	První žena lidského pokolení a matka všech živých stvořená z Adamova žebra.
Gomora 33, 43, 45	Společně se Sodomou Bohem zatracené a zničené město, které se stalo symbolem mravního úpadku a hříchu.
Hur 42	Pomáhal společně s Áronem Mojžíšovi při vyvedení izraelského lidu z Egypta.
Choreb 43	Boží hora či Sinaj. Hora, kde se Mojžíšovi zjevil Bůh, a povolal ho vyvést izraelský lid z Egypta. Dále zde také předal Mojžíšovi Desatero.
Jákob 52-53	Druhý ze synů Izáka a Rebeky. Přelstil svého bratra již při narození, když se ho držel za patu. Následně si také neprávem získal přízeň otce a musel prchnout před bratrovým hněvem. Na své cestě měl sen o nebeském žebříku. Bůh mu takto zjevil početné potomstvo.
Kain 14, 17, 33, 36-37, 40, 45, 47-49, 55-56, 61, 64, 67-68	Prvorozený syn Adama a Evy. Bůh dal přednost oběti, kterou mu přinesl Kainův bratr, pastevec Abel. Kain ze žárlivosti bratra zabil.
Nimrod 42, 45, 61	Významný starozákonní lovec a bojovník.
Noe 45, 57	Muž, který v době Božího trestu seslaného na lidstvo v podobě potopy, postavil podle pokynů Boha archu, na níž přeplavil sebe, svou rodinu a zpárované zvířectvo.

Oholiab 51	Jeden ze stavitelů svatyně či Tabernáku.
Rafidim 41-42	Jedno z klíčových míst, kde zastavili izraelité při svém odchodu z Egypta.
Rút 34, 51-53	Moábka, která po smrti svého manžela a tchána neopustila tchýni a následovala ji až do Betléma. Zde pracovala na poli Boáze, který ji odměnil za její oddanost. Na radu tchýně Rút ulehla k Boázovým nohám. Ten ji nakonec pojal za ženu.
Saul 42	Vojevůdce a král prvního jednotného izraelského království. Nepřenesl se přes svou pýchu a žárlil na schopnosti svého vojevůdce Davida. Nakonec byl Bohem zavržen.
Sion 43	Vrchol, na němž byl postaven Jeruzalém. Později se výraz ujal jako označení tohoto města či vyvoleného lidu.
Sodoma 14, 33, 45, 59-61, 65	Viz Gomora
Šalomoun 43, 45	Významný král, obchodník a politik izraelského království. Za jeho vlády dosáhl Izrael velkého rozkvětu. Podnikl některé administrativní změny ve správě města a nechal vybudovat velkolepý chrám.

Seznam použitých biblických zkratek

Biblická kniha	Zkratka
Genesis	Gn
Exodus	Ex
Numeri	Nu
Rût	Rt
Izaiáš	Iz
Daniel	Dn
Zjevení	Zj